2

EXPLICATIO

ET CONTINVATIO TITVLORVM IVRIS CIVILIS, ET CANONICI,

Per D. Melchiorem Kling, Vtriuſque Iuris Doctorem.

LOVANII,

Apud Rutgerum Velpium Bibliop. Iur.
Sub interſignio Caſtri Angelici.

CVM PRIVILEG. REG.

1572.

Subſig. De la Torre.

TYPOGRAPHVS

[illegible] Studioſis.

QVam nuper D. [illegible] Iuriconſulto in cōſeruādis, & ad vſum [illegible]ocandis eius Enarrationibus, ad quatuor libros Inſtitutionum Iuſtiniani exhibuimus, eandem quoque præſtitimus operam, in edendo hoc opuſculo Explicationum, & Continuationum Titulorum Vtriuſq; Iuris, iudicio cēſorum ab erroribus quibus aſperſus erat, penitus repurgato, vt in primis Iuris elementis adhuc hærentibus non deſit tam magna occaſio promouendi huius ſtudij initia. Hunc itaque noſtrum conatum vt priorem, boni conſulite.

EXPLICATIO
ET CONTINVATIO TITV-
LORVM IVRIS C[illegible]LIS
Et Canonici, [illegible].

**

Tituli libri primi Codicis:

TOTVM hunc librum poteris diuidere principaliter, in quatuor partes. In prima tractat negotium religionis Chriſtianæ. In ſecunda, de aduerſarijs illius religionis. In tertia, de Iure humano, ſiue poſitiuo, cuius Imperator caput & miniſter eſt. In quarta, incipit conſtituere Iudicia, & ordinare magiſtratus inferiores.

Orditur autem Imperator in prima parte, à iure diuino, tanquam digniſſimo, & præſtãtiſsimo: ſicuti libri Pandectarum à Iure naturali.

Et primò ponit ſummum articulum Chriſtianæ religionis, in Titulo:

De ſumma Trinitate, & fide Catholica.

Secundò, quia neceſſe erat certa loca conſtitui, in quibus diuina religio & cultus cele-

brarentur, ſubijcit ſecundum Titulum:

De ſacroſanctis Eccleſiis, & priuilegijs earum, &c.

Tertiò, quia loca per ſe nihil præſtarent, niſi eſſent ordinatæ perſonæ, quibus adminiſtratio rerum diuinarum committeretur, addit Titulum:

De Epiſcopis, & Clericis.

Poſtremò, de officio Epiſcoporum in Titulo:

De Epiſcopali audientia.

Secunda principalis pars huius libri (vt diximus) tractat de aduerſarijs Chriſtianæ religionis, quam ſuprà confirmauit.

Sũt autem aduerſarij, hæretici, Manichæi, Samaritani, Anabaptiſtæ, Apoſtatæ, Iudæi, & Cœlicolæ. De quibus ſingulis habes hîc Titulos:

De Hæreticis, & Manichæis & Samaritanis.

Et quia illis aduerſarijs nihil eſt contemptius, quàm nomen Chriſti, inſerit obiter Titulos:

Ne ſacrum Baptiſma reiteretur.

De Apoſtatis.

Nemini licere ſignum Seruatoris *Chriſti, humo, vel in ſilice inſculpere.*

Deinde prohibet, ne illi aduerſarij, habeant Chriſtianos vt mancipia, ſub Titu.

Ne Chriſtianum mancipium, &c.

Et ſub Titulo:

De Paganis, & Templis eorum, &c.

Poſtremò repetit priuilegia Eccleſiarum, ſub Titulis:

De his qui in Eccleſias confugiunt.

Et:

De his qui in Eccleſia manumittuntur, &c.

Et breuiter, quicquid de religione Chriſtiana diſpoſitum eſt de Iure ciuili, quære in his duabus partibus huius libri, & in quibuſdam libris Autenticorum.

Tertiò, poſtquâm Imperator conſtitutiones, de religione Chriſtiana, Eccleſijs, perſonis eccleſiaſticis, & aduerſarijs illius religionis abſoluiſſet, admouit animum, ad diſpoſitionem Iuris humani, ſiue poſitiui.

Quia autem humanum Ius propriè ex lege, conſtitutionibus, ſiue mandatis principum, edictis, ſiue Senatuſconſultis, & cæt. dependet, proponit tres Titulos:

I. De conſtitutionibus Principum, & Edictis.
II. De mandatis Principum.
III. De Senatuſconſultis.

Non tamen in illis titulis omnes ſpecies Iuris ſcripti, comprehendit Codex: De plebiſcitis enim & prætorum, Aediliumque & Curulium edictis, nihil in ſpecie diſpoſuit: & ſu-

periores ſpecies, etiam variæ tractatæ ſunt. Ideo enucleationem iſtorum omnium, ſub generali Titulo tradit:

De Iure veteri enucleando.

Cùm ergo ad conſeruationem rerum publicarum, Ius ſcriptum introductum ſit, ſequitur quemlibet eſſe obſtrictum, leges ſiue per ſe, ſiue per alium tenere: & propter ignorantiam, neminem eſſe excuſatum, ob id ſubiungit Titulum:

De Iuris & facti ignorantia.

Et tantùm de diſpoſitione Iuris.

Sed ne ipſum per ſe, ſine executore & miniſtro, eſſet planè mutum, nec alicui prodeſſet, poſtulabat neceſsitas, aliquem conſtituere, cui ſubditi ſupplicarent: & is eſt Imperator. Sequitur itaque:

De precibus Imperatoribus offerendis.

Et in ſequenti Titulo habes effectum ſupplicationis:

Si quando libellus Principi datus, litis conteſtationem faciat.

Poſteà habes circunſtantiam temporis, quando ſcilicet liceat principi ſupplicare, ſub Titul.

Vt lite pendente.

Vel poſt prouocationem, aut definitiuam ſententiam, nulli liceat Imperatori ſupplicare.

Dein-

Deinde pro quibus rebus ſupplicatio admittatur,& reſcribatur,in Tit.

Si contra Ius vel vtilitatem publicam,&c.

Et in Titulo:

De diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus &c.

Poſtremò addit duo exempla,quæ per reſcripta concedebantur, veluti ſtatuæ & imagines,ſub Titulis:

De Statuis,& Imaginibus.

Et:

De his qui ad ſtatuas confugiunt:

Et hæc de conſtitutione Iuris humani,& eius capite,hoc eſt, Imperatore,dixiſſe ſufficiat.

Sequitur nunc quarta pars.Etſi leges conditæ eſſent,Imperatori ſubditi ſupplicare poterant . Nondum tamen ſatis erat, quia propter Imperij amplitudinem , omnes controuerſiæ coram illo ſupremo Iudice , hoc eſt, Imperatore,decidi non poterant:neceſſe ergo erat, per prouincias, & regiones ordinare Iudicia.

Quia autem ad Iudicia,propriè requiruntur tres perſonæ: Iudex, Actor, & Reus. In hac poſtrema parte, Imperator Iudices conſtituit, & ſic magiſtratus inferiores, qui ſunt quaſi membra Imperatoris,qui caput eſt.

Sunt autem Iudices,de quibus illic meminit,duplices:Ordinarij,& Delegati.

Ordinarij ſunt magiſtratus inferiores poſt Cæſarem: & ſunt quadruplices. Maiores, Medij,Minores, & Minimi.

Maiores ſunt illuſtres,vt apud nos duces, & principes. Ad quos refer Tit.

De officio præfecti pretorio Orientis, & Illyrici.
De officio præfecti pretorio Africæ.
De officio præfecti vrbis.
De officio Magiſtri militum.
De officio Quæſtoris.
De officio Comitis rerum priuatarum,&c.

Medij ſunt ſpectabiles, qui mediam gerũt adminiſtrationem. Ad quos refer Tit.

De officio Magiſtri officiorum.
De officio Comitis ſacrarum largitionum.
De officio Proconſulis,& legati.
De officio Comitis Orientis.
De officio Præfecti Auguſtalis.
De officio Vicarij.
De officio Prætoris.

Minores ſunt clariſſimi, quales ſunt præſides prouinciarum:huc refer Tit.

De officio Rectoris prouinciæ.
De officio Præfecti vigilum,&c.

Et prædictis adde Tit.

De officio ciuilium Iudicum.

Cum ſequenti.

Minimi

Minimi ſunt, qui nec merum, nec mixtum habent ſed tantùm poſſunt cognoſcere in ſummis, quæ non excedunt tres centos aureos: huc refer. Tit.

De defenſoribus ciuitatum.

Et:

De Magiſtratibus municipalibus.

Delegati verò ſunt, qui vices Iudicum ordinariorum adminiſtrant. Et de his habes Titulum:

De officio eius, qui vicem Iudicis alicuius obtinet.

Et tantùm de Iudicibus.

Sicuti autem Imperator, ſuprà ſibi adiunxit magiſtratus inferiores, vt miniſtros: ita viciſsim illis magiſtratibus inferioribus, adiunxit alios miniſtros, nempe Aſſeſſores, Conſiliarios. & Cancellarios. Ideo habes Titul.

De Aſſeſſoribus, & domeſticis, & Cancellarijs Iudicum.

Quibus poſteà ſalaria quoque conſtituit, in Titulo:

De annonis, & capite adminiſtrationum, &c.

Ad quæ quoque pertinent mulctæ delinquentium, Ideo addit Titulum:

De modo mulctarum.

Et eſt obiter inſertus Titul.

De contractibus Iudicum.

TITVLI

TITVLI LIBRI SECVNDI CODICIS.

HVNC librum poteris diuidere principaliter, in quinque partes. In prima, tractat prima initia litis, editionis, Actiōis, & Citationum. In ſecunda, de amicabili compoſitione controuerſiæ. In tertia, de Aduocatis & Procuratoribus. In quarta, de reſtitutione in integrum. In quinta, quædam tractat, de præmiſsis quibuſdam Iudiciorum.

Diximus autem in fine primi libri. omne Iudicium conſiſtere ex tribus perſonis. Ex Iudice, Actore, & Reo. Iudicum tractatus, partim abſolutus eſt: Sequitur de Actore & Reo.

Ante omnia tamen, vt Iudicium fiat, requiritur, vt Actor accedat Iudicē, & edat actionem ſuam, cum inſtrumentis &c. & ſignificet, quid Iuris habeat, petátque Iudicem, Reum citari. Ideo habes Titulos:

De edendo.

Et

De *in ius vocando, citando.*

Citatione facta, plerunque cōtrouerſiæ amicabiliter componi ſolent, metu Iudiciorū. Et illa compoſitio, fit pactis & tranſactionibus.

bus. Quare adduntur Tit.

De pactis. *Item:*

De tranſactionibus.

In trāſactionibus autē, ſæpe erratur in computando. Diſponit ergo Imperator huiuſmodi errorem, nihil obeſſe veritati, ſub Titulo:

De errore calculi.

Si autem per pacta & tranſactiones, res non poteſt componi, fit tranſitus ad litem. In quibus requiruntur, qui poſtulent, hoc eſt, cauſas proponant. Inſeritur ergo Titul.

De poſtulando.

Sunt autem illi, qui poſtulant triplices, Aduocati, Procuratores, & Negotiorum geſtores.

Aduocati ſunt, qui in forenſibus negotijs præeminentibus, præbent litigantibus ſuum patrocinium, quod fit maximè in eorum abſentia. De quibus habes tres Titul.

I. De *Aduocatis diuerſorum Iudiciorum.*

II. De *Aduocatis diuerſorum Iudicum.*

III. *De Aduocatis fiſci.*

Quia autem aduocati ſæpè errant in officijs ſuis. Item errant in Iure & facto. Sæpè etiam multa omittunt ex Iure, quæ proponenda erant, quæ Ius ſupplent. Ideo habes Titul.

De errore aduocatorum, vel libellorum, vel præces concipientium. *Item,*

Vt quæ

Vt quæ deſunt aduocatis partium,
Iudex ſuppleat.

Non autem quilibet poteſt eſſe Aduocatus, cùm infames repellantur. Inſertus eſt ergo Titulus:

Ex quibus cauſis infamia irrogatur.

Et tantùm de Aduocatis.

Procurator autem, de quo hìc loquimur, eſt, qui in Iudicio Domini (& maximè in eius abſentia) negotia eius adminiſtrat, agendo vel defendendo. Et ſunt duplices, Liciti, & Illiciti. De licitis habes Tit. hìc.

De Procuratoribus.

Illiciti autem ſunt potentiores, & litigioſi. Solent enim interdum partes patrocinium potentium aduocare, vel titulos potentiorum, ſiue alienos, prædijs ſuis affigere, &c. vt aduerſarios ſuos abſterreant. Quod hìc eſt prohibitum, tam in Actore, quàm Reo, ſub Titulis ſequentibus:

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare. *Item:*
De his, qui potentiorum nomine, titulos ſuis prædijs affigunt. *Item:*
Vt nemo priuatus, titulos prædijs ſuis, vel alienis imponat. *Item:*
Vt nemini liceat, ſine Iudicis authoritate, ſigna ſibi imponere, quæ alius tenet. *Item:*

Ne

Ne Fiſcus vel Reſp. procurationem alicui patrocinij cauſa, in lite præſtet.

Et tantûm de procuratoribus.

Negotiorum geſtor eſt, qui abſentis negotia, ſine mandato adminiſtrat. De quo eſt tit.

De negotijs geſtis.

Et tantûm de tertia parte.

Sequitur quarta pars. Sæpe autem fit, quòd in pactis, & in tranſactionibus: Item in contractibus & Iudicijs, per ſententias lædimur, & circunſcribimur, aduerſarij calliditate, dolo, metu, vel quibuſcunque alijs modis. Ideo beneficium reſtitutionis in integrum, eſt introductum.

Eſt itaque reſtitutio in integrum, prioris ſtatus reintegratio. Et petitur duobus modis, Aut Iure Actionis, aut Officio iudicis.

Iure actionis petitur, quando quis metu coactus eſt, vel dolo inductus, vt aliquid faceret, vel non faceret. De quibus habes Titu.

De his, quæ vi, metúsve cauſa geſta ſunt.

Item:

De dolo malo.

Et hæc reſtitutio, datur minoribus viginti quinque annis, & maioribus.

Officio Iudicis, datur reſtitutio in integrum quoque minoribus & maioribus.

Et

Et quando de minoribus læſis quæritur, diſtingue: Aut læduntur in tali actu, qui ipſo Iure quidem valeret, ſi reſtitutio peteretur. Aut in tali actu, qui ipſo Iure eſt nullus, etiam ſine aliqua reſtitutione, vel facto, ſiue actu hominis &c.

Primo caſu neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, ad hoc, vt minori ſuccurratur. Propter quas autem cauſas, talis reſtitutio petenda ſit, poteris elicere ex Tit. ſeq.

De in integrum reſtitutione minorum.
De filiofamiliàs minore.
Si tutor vel curator interuenerit.
Si in communi eademq́ cauſa, in integrum reſtitutio poſtuletur.
Si aduerſus rem iudicatam, &c.
Si aduerſus venditionem.
Si aduerſus venditionem pignorum.
Si aduerſus donationem.
Si aduerſus libertatem.
Si aduerſus tranſactiònem, vel diuiſionem minor reſtitui velit.
Si aduerſus ſolutionem à debitore, vel à ſe factã.
Si aduerſus dotem reſtitutio poſtuletur.
Si aduerſus delictum:
Si aduerſus vſucapionem reſtitutio poſtuletur.
Si aduerſus fiſcum, reſtitutio poſtuletur.
Si aduerſus creditorem.
Si Minor ab hæreditate ſe abſtinuerit.
Si vt omiſſam hæreditatem, vel bonorum poſſeſſionem,

ſionem, vel aliquid aliud requirat, & c.

Secundo caſu, quando ſcilicet læditur Minor in actibus, qui ipſo Iure non valent, non opus eſt petere reſtitutionem in integrum, quia nihil eis obeſt. Qui autem ſint illi actus, quære ex Tit.

In quibus cauſis reſtitutio in integrum non eſt neceſſaria.

Non tamen indiſtinctè omnibus minoribus datur reſtitutio in integrum, ſed ſæpe denegatur. Et primò propter perſonam petentis. Vt ſi minor alioqui ſingulari induſtria præditus ſit, vel diligens paterfamilias.

Secundò propter perſonam, contra quam petitur reſtitutio. Vt ſi filius petat contra patrem: Libertus contra patronum. Vt in Tit.

Qui, & aduerſus quos reſtitutio non poſtuletur.

Tertiò, propter mendacium petentis, vt quia in contractu, minor dicit ſe maiorem. Et poſtea pœnitentia ductus, allegat minorem ætatem, petendo reſtitutionem. Vt in Tit.

Si minor ſe maiorem dixerit.

Quartò, ſi ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.

Quintò, ſi maſculus viginti, vel puella decem & octo annos nati, veniam ætatis impetrauerint, vt habeantur pro maioribus, ſub Titul.

De his,

De his, qui veniam ætatis impetrauerunt.

Sextò, propter ratihabitionem actus, tempore maioris ætatis, ſub Tit.

Si maior factus ratum habuerit.

Et fit reſtitutio in integrum in foro illius, contra quem petitur reſtitutio, ſub Tit.

Vbi & apud quem, cognitio in integrum reſtitutionis, agitanda ſit.

Poteſt autem petere reſtitutionem in integrum ipſemet, qui læſus eſt, vel eius tutor, curator, vel procurator, ſub Tit.

Etiam per Procuratorem cauſam reſtitutionis agi poſſe.

Et reſtitutione poſtulata, omnes res litigioſæ, & iniuriæ, debent manere in eodem ſtatu, ſub Tit.

In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat.

Effectus reſtitutionis in integrum, eſt reintegratio priſtini Iuris & ſtatus, ſub Tit.

De reputationibus, quæ fiunt in Iudicio in integrum reſtitutionis.

Et tantùm de reſtitutione Minorum &c.

Maiores autem viginti quinque annis læſi vnà cum vxoribus & liberis eorum, etiam reſtituuntur in integrum, officio Iudicis, ex multis cauſis.

I. Eſt cauſa militiæ.

II. Ab-

II. Abſentia, cauſa Reipubl. quas habeſ ſub Titul.

De reſtitutione militum, & eorum, qui Reipu. cauſa abſfuerunt. *Item:*

De vxoribus militum, & eorum qui Reipubli. cauſa abſunt.

Aliæ autem cauſæ ſumuntur ex qualitate rei, & maximè in contractibus bonæ fidei, vt in Titul.

Quibus ex cauſis maiores in integrũ reſtituantur.

Inter quas tamen poteſt & hæc connumerari, ſi alienatio fuerit facta, cauſa mutandi Iudicij, ſub Tit.

De alienatione, mutandi Iudicij cauſa facta.

Tempus autem reſtitutionis, datur minoribus vſque ad vigeſimumnonum annum. Additur enim maiori ætati, quadriennium.

Maioribus autem, datur ad quadrienniũ. Hoc habes ſub Titul.

De temporibus in integrum reſtitutionis, tam Minorum, quàm aliarum perſonarum, & cæt.

Et hæc de quarta parte huius libri dixiſſe ſufficiat.

Si autem controuerſiæ (vt diximus) pactis, & tranſactionibus componi non poſſunt, reditur ad iudicia, ad quæ facta eſt præparatio, per editionem actionis, & citationis

Fiunt autem bifariam, Aut enim compro-

mittitur in arbitros, vt laudent: & ſtandum eſt illorum laude,id eſt,ſententia. ſi compromiſſum valuit. Vt habes hîc in Tit.

De receptis arbitris.

Aut proceditur coram Iudice ordinario, vt feratur ſententia.

Quia autem tam in arbitrijs, quæ ſunt ad inſtar Iudiciorum, quàm in iudicijs ordinarijs, requiritur ordo Iudiciarius, præmittit hîc Imperator Tit.

De ſatiſdando.

Partes autem ante ingreſſum litis, pigneribus vel fideiuſſoribus, ſiue per iuratoriã cautionem ſatiſdare, & quoque in ipſo ingreſſu litis iurare coguntur, quòd non calumnioſè vel agere, vel excipere velint: ſub Titulo:

De iureiurando propter calumniam facto.

TITVLI LIBRI TERTII CODICIS.

HVNC librum diuide principaliter in ſex partes. In prima, ponit titulum generalem de Iudicijs. In ſecunda, quæ perſonæ poſſunt eſſe in Iudicijs, Iudices, Actores, & Rei. In tertia, incipit Iudicium, &c. In quarta,

ta ponit effectum Iudiciorum. In quinta, tractat de quibuſdam cauſis in ſpecie, vbi de illis agi oporteat. In ſexta, agit de quibuſdam actionibus quæ in Iudicijs proponuntur.

In prima (dixi) præmittit titulum generalem de Iudicijs.

Quia autem in Iudicijs, requiruntur multi miniſtri, vt appparitores, & litium executores, quibus pro laboribus debētur ſalaria, quæ ſportulæ vocantur. Subiungit ergo Titulum:

De ſportulis & ſumptibus in diuerſis Iudicijs faciendis, Et executoribus litium.

Et tantùm de prima parte, &c.

Suprà autem in primo & ſecundo libro, quædam de Iudicibus delegatis, Actoribus & Reis, in genere dicta ſunt, ea hîc obiter repetuntur. Et additur, qui poſſunt dare Iudices delegatos, id eſt, commiſſarios. Nempe, qui iuriſdictionem habent ordinariam, & qui dari poſsint. Item qui in Iudicijs poſsint eſſe Actores vel Rei, nêcne. Et neminem cogendum, vt agat vel accuſet, ſub Titul.

De pedaneis Iudicibus, Id eſt, inferioribus.

Item *Qui ſua iuriſdictione Iudices dare dariue poſsint.*

Qui legitimam perſonam ſtandi iudicijs habeant, vel non. Id eſt, qui poſsint eſſe Actores vel Rei, in Iudicijs.

Vt nemo inuitus agere vel accuſare cogatur.

Quia autem Iudicum officium eſt, cogno ſcere in alienis cauſis, prohibetur hîc, ne quis in propria cauſa iudicet: ſub Tit.

Ne quis in ſua cauſa iudicet, vel Ius ſibi dicat.

Sæpe autem incidunt accidentales cauſæ in negotijs principalibus, propter perſonas agentium, reorum, vel ſimilium rerum: diſponitur ergo, quæ cauſæ primùm debeant decidi, accidentales, vel principales, ſub Titu.

De *ordine Iudiciorum.*

Et tantùm de ſecunda parte.

Abſoluto tractatu de Iudicibus, Actoribus & Reis, &c. redit ad Iudicia, & ponit exordium Iudiciorum, ſiue litis, ſub Titulo:

De litis conteſtatione (quæ eſt quaſi negotij principalis vtrunque apud Iudicem directa narratio.)

Poſt litē autē conteſtatam, ſæpe Actores plus petunt, quàm debetur. Ideo additur Tit.

De plus petitionibus.

Et Iudicio cœpto per litis conteſtationē, cùm perueniendum eſt ad probationes, dantur dilationes partibus, quæ ſunt duplices.

Quædā enim dantur à Iudice gratia teſtiū vel inſtrumentorū. De quibus habes hîc Tit.

De dilationibus.

Aliæ verò dātur à lege, vt feriæ, ſub Titul.

De Ferijs.

Sequitur

Sequitur quarta pars. In Iudicijs autem, coguntur etiam inuiti omnes, quæ ſunt ſub territorio vel Iuriſdictione Iudicis ordinarij, & hic eſt effectus Iudiciorum, ſub Tit.

De iuriſdictione omnium Iudicum.

Et;

De foro competenti.

Ab hac regula tamen excipiuntur quædam perſonæ, quæ cogi non poſſunt, reſpondere ſuis Iudicibus ordinarijs, ſi impetrauerint beneficium ab Imperatore, quales ſunt pupilli, viduæ, & aliæ miſerabiles perſonæ, ſub Titulo:

Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur.

In quinta, diximus tractari de quibuſdam cauſis in ſpecie, vbi de illis agi oporteat, quas poteris elicere ex Tit. ſeq.

Vbi de criminibus agi oporteat.
Vbi de poſſeſſione agi oporteat.
Vbi fideicommiſſum peti oporteat.
Vbi conueniatur, qui certo loco dare promiſit.
Vbi in rem actio exerceri debeat.
V*bi de hæreditate agatur:* *Vel:*
Vbi hæredes ſcripti, in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.
Vbi de ratiocinijs, tam publicis, quàm priuatis agi oporteat.

 Vbi

Vbi cauſa ſtatus agi debeat.

Vbi quis de curiali vel cobortali conditione, conueniatur.

Vbi Senatores vel clariſsimi, ciuiliter vel criminaliter conueniantur.

In quibus cauſis militantes, fori præſcriptione, id eſt, exceptionem incompetentis Iudicis, vti non poſsint.

Vbi cauſæ fiſcales, vel diuinæ domus, hominúmque eius, agatur.

Suprà quoque regula tradita eſt, neminem poſſe Iudicem eſſe, in propria cauſa. Hæc fallit, in quibuſdam caſibus, quos habes hîc ſub Titulo:

Quando liceat vnicuique ſine Iudice ſe vindicare, & cætera.

Sexta pars tractat de actionibus, quæ in Iudicijs proponuntur.

Principalis autem diuiſio Actionum, hæc eſt, quòd aut ſunt reales, aut perſonales.

Reales ſunt, per quas domini, res ſuas ab alijs poſſeſſas, vendicant. Et ſubdiuiduntur in vniuerſales & ſingulares.

Vniuerſalis eſt, qua res non ſigillatim, ſed per vniuerſitatem petimus: qualis eſt petitio hæreditatis. De qua habes hîc Tit.

De petitione hæreditatis.

Quia autem in petitione hæreditatis, ſæpe ob-

pe obſtat petenti,aut teſtamentũ factum à defuncto,in quo alios inſtituit hæredes. Aut alienatio, qua viuus per donationem, vel cauſam dotis, res ſuas alienauit. Ideo præmittit Tit.

De inofficioſo teſtamento.
De inofficioſis donationibus. Et:
De inofficioſis dotibus.

Actiones autem reales, ſingulares ſunt, quibus ſingulas res proſequimur, circa quas diſtingue:

Aut res,de quibus contenditur,ſunt in bonis noſtris,id eſt, non ſacræ, non ſanctæ, non religioſæ.

Aut non ſunt in bonis noſtris.

Primo caſu,ſunt Actiones duplices: Petitoriæ,& diuiſoriæ.

Petitoriæ ſunt,quibus petimus res, & circa illas diſtingue:

Aut petimus res corporales, quæ ſcilicet tangi poſſunt,& datur ei vendicatio.

De qua habes hic Titul.

De rei vendicatione.

Aut res incorporales petimus, quæ ſcilicet tangi non poſſunt, quales ſunt ſeruitutes,& datur actio confeſſoria, qua contendimus nobis ſeruitutem, in bonis alicuius competere: Vel actio negatoria,qua negamus alicui in bonis noſtris, ſeruitutem competere.

Seruitutes autem, ſunt duplices: Perſonales & reales.

Perſonales ſunt,quæ inhærent perſonæ,& vnà cum perſona interimunt, quales ſunt vſusfructus,vſus,& habitatio.De quibus habes hic Titul.

De vſufructu & habitatione.

Reales verò,ſunt ſeruitutes, quæ rei, hoc eſt,fundo vel domui &c. inhærent, vtcunque perſona (cui inhæreat & debetur) pereat & intereat. Et ſubdiuiduntur in ſeruitutes vrbanorum prædiorum, & ruſticorum prædiorum,De vtriſque habes Tit.hîc:

De ſeruitutibus & aqua.

Illis autem rebus, quas per dictas actiones petimus,ſæpe dantur damna,rumpendo,comburendo,vel frangendo,ita quòd de reſarciendo damno agitur.Quo caſu diſtingue:

Aut damnum datum eſt à libero homine, & datur actio legis Aquiliæ , ad reſarciendũ illud damnum,Ideo habes Titulum:

De lege Aquilia.

Aut fit à ſeruo, & datur actio noxalis, qua petitur,vt dominus ſerui, aut litis æſtimationem præſtet,aut ſeruum det pro noxa,Itaque ſubiungit Titulum:

De noxalibus actionibus.

Et

Et tantùm de petitorijs.

Actiones autem reales diuiſoriæ ſunt, per quas petimus res diuidi, & ſunt tres: Familiæ erciſcundæ, Communi diuidundo, & Finium regundorum.

Familiæ erciſcundæ ſunt, qua petitur hæreditas diuidi (Hæc tamen eſt vniuerſalis.

Cauſa communi diuidundo eſt, qua petimus res communes diuidi, &c.

Finium regundorum eſt, quæ proponitur ad diſtinctionem finium, in prædijs ruſticis. De quibus habes hîc tres Tit.

Familiæ erciſcundæ.
Communi diuidundo. *Et:*
Finium regundorum.

His additur Titulus, in quo diſponitur, quid illæ priores duæ actiones habeant inter ſe commune, ſub Titul.

Communia vtriuſque Iudicij, tam Familiæ erciſcundæ, quàm communi diuidundo.

Et in prædictis actionibus, plerunque erant plures conſortes eiuſdem litis, & repellebantur ſæpe agentes, ſi quidam ex eis abeſſent, & quoque defendebant ſe exceptione, ſi aliqui conueniebantur in aliorum abſentia: & hoc fiebat ſtudio protractandæ litis, quod Imperator hîc ſuſtulit in Tit.

De con-

fallentiis. In quarta, eſt materia probationum. In quinta, redit ad Actiones ex contractibus prouenientes.

Suprà autem in fine tertii libri, diuiſimus Actiones in reales, & perſonales: & reales abſoluimus.

In quibuſdam autem libris ſequentibus abſoluet tractatum Actionum perſonalium.

Sunt autem actiones perſonales, quæ oriuntur ex contractibus, quaſi cõtractibus: delictis, quaſi delictis.

In hoc autem libro, explicabit eas actiones, quæ oriuntur ex contractibus: & vocantur propriè condictiones.

Eſt autem condictio, actio, qua Actor intendit ſibi aliquid dari, id eſt, dominium alicuius rei in ſe transferri. Et diuiditur condictio, in condictionem certi, & condictionem ex lege.

Condictio certi eſt, qua petimus, quid, quale, quantum. Et eſt duplex: Condictio certi ſpecialis, & condictio certi generalis.

Condictio certi ſpecialis, datur tãtùm pro recipiendo mutuo. De qua eſt Titulus:

Si certùm petatur &c.

Condictio certi generalis, datur in omnibus aliis contractibus & obligationibus, vbi quid certi petitur,

Et

Et primò datur pro ſuffragio, quod propriè eſt ſalarium Aduocatorum, ſub Tit.

De ſuffragio.

Secundò, pro repetenda re, indebitè ſoluta, ſub Titul.

De condictione indebiti &c.

Tertiò, pro repetenda re, ob honeſtam cauſam data, cauſa non ſecuta.

Ob turpem enim cauſam datum, quibus modis repetitur, ſub Titul.

De condictione ob cauſam datorum. *Item.*
De condictione ob turpem cauſam.

Quartò, pro repetenda re, furto ablata (à fure tantùm) ſub Titul.

De condictione furtiua.

Condictio verò ex lege, datur, quando ex noua lege, actio introducitur, nec cauetur, quo genere actionis experiamur, agimus ex beneficio illius legis, quæ eam introduxit. Ideo habes hîc Titul.

De cõdictiõe ex lege ſine cauſa, vel iniuſta cauſa.

Et illæ condictiones, ordine, proceſſu Iuris ſeruato, intentari debent.

Nec incipiendum eſt ab executione, ſequeſtrando rem debitoris. Ideo inſeritur Tit.

De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.

Addit etiam Titulum generalem:

De actionibus & obligationibus,

Quia

Quia autem ſæpe teſtatores, dum viuunt, ſunt obligati, ſed demum poſt mortem eorum, obligationes & actiones in hæredibus, & contra hæredes ipſorum incipiunt. Ideo inſertus eſt Titul.

Vt actiones ab hærede, & contra hæredem incipiant &c.

In ſecunda parte eſt regula: Neminem ex alterius contractu, vel delicto eſſe conueniendum, Huius reg. ponit hîc exempla ſub Titul. ſeq.

Ne vxor pro marito, vel
Maritus pro vxore, vel
Mater pro filia conueniatur.
Ne filius pro patre, vel
Pater pro filio emancipato, vel
Libertus pro patrono, vel
Seruus pro domino conueniatur.
An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.

Hæc regula fallit. Primô, ſi debitor alicuius condemnetur, nec eſſet ſoluendo, habeat tamen alios debitores, illi poſſunt eius creditores conuenire, licet nihil cum eis contraxerint, ſub Titul. C.

Quando Fiſcus vel priuatus, debitoris ſui debitores, conuenire poſſit, vel debeat.

Secundô,

Secundò, fallit in hæredibus, qui conueniuntur actionibus hæreditarijs.

Tertiò, ſi lis ſuper delicto defuncti, conteſtata ſit, vel aliquid ad hæredes ex eo peruenit, conueniri poſſunt ex delicto defuncti, ſub Titul.

De delictis defunctorum, inquantum hæredes conueniantur.

Quartò, ſi quis cõſtituit ſe ſoluturum pro alio, ſub Titul.

De constituta pecunia.

Quintò fallit in eo, qui propoſuit aliquem miniſtrum tabernæ, vel alij negotiationi, qui inſtitor appellatur, & in exercitore, quem magiſtrũ vel rectorẽ alicui naui præpoſuit. Illi enim præponẽtes, poſsũt cõueniri ex cõtractibus præpoſitorum, id eſt, inſtitorum & magiſtrorum nauium. De quibus habes Titul.

De inſtitoria & exercitoria actione.

Sextò, fallit in patre, qui conuenitur in contractu filij, peculiotenus, id eſt, quantum eſt in peculio filij. Vel ſi iuſſu patris filius cõtraxerit, vel quid ex contractu filij, in rem patris verſum eſt, ſub Titul.

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum dicetur, Vel.

De peculio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo.

Sicuti

Sicuti autem pater poteſt obligari ex contractu filij, ita vt conueniatur: ſic econtrà poteſt aliquid ex eius cõtractu lucrari, ſub Tit.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

Et tantùm de ſecunda parte.

Tertia pars tradit aliam regulam, videlicet, quòd quilibet ex proprio contractu tenetur, & conueniri poteſt.

Hæc regula fallit. Primùm, ſi filiusfamiliâs acceperit mutuũ ab aliquo, tunc ex beneficio Senatuſcõſulti Macedoniani, nec ipſe, nec pater eius conueniri poſſunt. Vt hìc ſub Titul.

Ad Senatuſconſultum Macedonianum, &c.

Secundò, ſi mulier fideiuſsit, aut interceſſit pro aliquo, non tenetur ex illa ſua fideiuſſione, ſub Titul.

Ad Senatuſconſultum Velleianum. &c.

Tertiò, dans chirographum, in quo teſtatur ſpe futuræ numerationis, ſe certam pecuniæ ſummam accepiſſe: quam ſi non accepit, habet exceptionem non numeratæ pecuniæ, contra creditorem, intra biennium, ſub Titu.

De non numerata pecunia &c.

Quartò, fallit in eo, qui paratus eſt compenſare. Eſt enim compenſatio, crediti & debiti, ex vtraque parte contributio. Ideo habes Titulum:

De compenſationibus.

Et per

Nominati, ſunt quadruplices: Quidam enim contrahuntur re, quidam verbis, quidam literis, quidam conſenſu, &c.

Re contrahuntur: mutuum, indebitum, commodatum, pignus, & depoſitum. De mutuo & indebito, habuimus ſuprà duos Titul.

Si certum petatur. *Et:*
De conditione indebiti.

Sequuntur ita Tituli:

De commodato.
De pignoratitia actione, & Depoſiti.
Vel econtrà &c.

De contractu autem, qui verbis contrahitur, hoc eſt, ſtipulatione, dicemus infrà libro octauo in Tit. De contrahenda & committenda ſtipulatione, &c.

Et de contractu literarum ſuprà diximus in Tit. De non numerata pecunia.

Sequuntur itaque contractus, qui conſenſu contrahuntur, qui ſunt: Mandatum, Societas, Emptio, Vēditio, Locatio, & Conductio.

De Mandato habes duos Titul.

Mandati, vel contrà. *Item:*
Si ſeruus ſe emi mandauerit.

De Societate habes vnum Titul.

Pro ſocio.

Materia autem emptionis & venditionis per multos titulos ſparſa eſt. Subdiuide ergo,

hoc membrum in ſex partes.

In prima tractat, quæ res poſsint vendi, necne. Poſſunt autem vendi, tam res corporales, quàm incorporales.

De venditione rerũ corporaliũ, extat Tit.

De contrahenda emptione.

De incorporalibus verò Titulus:

De hæreditate, vel actione vendita.

Et hoc eſt verum, ſi res propriè alicuius venditur, ſub Titul.

Rem alienam gerentibus, non interdici rerum ſuarum adminiſtrationem.

Vendi verò non poſſunt. Primò purpuræ, quibus princeps vtitur in maieſtate, nec ſericum à barbaris, ſub Titul.

Quæ res vendi non poſſunt, & quæ vendere vel mercari vetantur.

Secundò, prohibetur vendi & transferri oleum, vinum &c. ad barbaros. Item arma ad hoſtes Imperij, ſub Titul.

Quæ res exportari non debeant.

Tertiò, Eunuchi, ſub Titul.

De *Eunuchis.*

Quartò, liberi à parentibus, ſub Titul.

De parentibus, qui filios ſuos diſtraxerunt.

Quintò, res alienæ, ſub Titul.

De rebus alienis non alienandis. Et:

De prohibita rerũ alienatione vel hypotheca &c.

In

In ſecunda parte tractat, quando emptio perfecta, altera parte inuita, vel vtraque conſentiente, poſsit reſcindi, ſub Titul.

De reſcindenda venditione.

Quando liceat ab emptione diſcedere &c.

In tertia diſponit quòd emptio debeat fieri ſine præiudicio tertij, ſub Titul.

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.

De communium rerum alienatione.

Quia autem in venditionibus, re nondum tradita, res vendita interdum perit, vel augetur, tractatur ad quem illud periculum vel commodum ſpectet, ſub Titul.

De periculo & commodo rei venditæ.

Et ſubijcit quid Iuris ſit, ſi quis alterius nomine emit, vel nomine proprio, de pecunia tamen aliena, ſub Titul.

Si quis alteri, vel ſibi alterius nomine, vel aliena pecunia emerit, &c.

In quarta habes, quæ actiones dentur ex hoc contractu. Dantur autem actiones bifariam. Primò de Iure ciuili, De quo habes Titulum:

De emptionibus empti & venditi.

Secundò de Iure Prætorio.

De ædilitijs edictis.

Inquinta tractat de pactis, quæ in venditionibus apponuntur. Sunt autem infinita pactorum genera, quæ hîc recenſeri non poſſunt. Tu tamen dic, pacta eſſe duplicia, Licita, & illicita.

De licitis pactis habes exẽpla in Tit ſeq.

De pactis inter emptorem & venditorem.

Si ſeruus exportandus veneat.

Sub illo pacto, vt ſeruus transferatur in aliium locum.

Si mancipium ita veneat, ne proſtituatur.

Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur: Vel econtrà.

Illicita pacta ſunt, quando paciſcuntur, vt ſpecies diuerſorum corporum in negotiationibus, non minoris quàm inter ſe ſtatuerint, venundentur &c. De quibus habes Titulum.

De monopolijs. *Et.*

De conuentu negotiatorum illicito, vel artificio erga laborum, nec non balneatorum prohibitis, & pactionibus illicitis &c.

In ſexta habes de locis, vbi maximè contrahitur venditio, ſub Titul.

De nundinis.

In nundinis autem exigitur vectigal, quod qui non præſtant, incidunt in commiſſum. Ideo habes Titul.

De vectigalibus & commiſſis.

Poſte-

Poſtremò, addit quædam ſpecialia, de mercatoribus, ſub Titul.

De commercijs & mercatoribus.

Et tantum de emptione. &c.

De locatione autem, & conductione, habes Titul.

De locato & conducto.

Quia autem emphiteuſis, videtur ſimilis locationi, ſubiungit Titul.

De contractu emphyteutico.

Et tantùm de contractibus nominatis.

Contractus innominati ſunt. Do vt des, Do vt facias, Facio vt des. Facio vt facias. Inter quos, numeratur etiam permutatio. & datur ex eis actio præſcriptis verbis. Ideo habes Titulum.

De rerum permutatione, & præſcriptis verbis.

Et tantum de quarto Libro.

TITVLI LIBRI QVINTI. CODICIS.

HIC liber poteſt diuidi principaliter in tres partes. In prima, tractat de cauſis matrimonialibus, cum circunſtantijs cauſarum. In ſecunda, de concubinatu. In tertia de tutelis, &c.

Primam partem ſubdiuide in quatuor particulas. In prima, tractat de præparatorijs nuptiarum, qualia ſunt: Sponſalia, Arræ, Proſenetitia, Donationes ante nuptias, vel propter nuptias, &c. De quibus habes Titul.

De ſponſalibus, & Arris ſponſalitijs, & proſenetitijs.

Si Rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalitias dederint arras.

De *donatione ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitijs.*

In ſecunda inſtituit tractatum de nuptijs.

Sunt autem nuptiæ duplices: Primæ & ſecundæ. Vnaquæque illarum ſubdiuiditur in licitas, & illicitas.

De licitis habes hîc Titul.

De *nuptijs.*

Illicitæ ſunt, quæ ſunt prohibitæ. Prohibētur autem duabus ex cauſis. Primò, nomine conſanguinitatis, & affinitatis, ſub tit.

De inceſtis & inutilibus nuptijs.

Secundò, nomine officiorum. Quod quoque fit bifariam. Aut ratione priuati officij. vt inter pupillum & tutorem, &c. ſub Titul.

De *interdicto matrimonio inter pupillum & tutorem, ſeu curatorem, filióſque eorum.*

Aut ratione publici officij. Vt ſi officiales &c. velint ducere ſubditas ipſorum, ſub Tit.

Si qua-

Si quacunque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ aſpirare tentauerint nuptias.

Et illæ prohibitæ nuptiæ, etiam per reſcriptum principis impetrari nō poſſunt, ſub Tit.

Si nuptiæ ex reſcripto petantur.

Secundæ autem nuptiæ dicuntur, omnes vlteriores poſt primas. Et in quibuſdam caſibus, ſunt mulieribus ſub pœna prohibitæ. Ideo habes Titul.

De ſecundis nuptijs.

Si ſecundò nupſerit mulier, cui maritus vſumfructum reliquit, &c.

Quia autem in nuptijs, promittitur vel numeratur ſponſo dos, vel de ea cauetur. Item fiunt donationes propter nuptias, & durante matrimonio, reciprocæ donationes, inter maritum & vxorem.

In hac tertia particula, de promiſsione, numeratione, & cautione dotis. Item quæ detur actio. quæ interponantur pacta, & de donationibus ipſorū coniugū, diſponit ſub Tit. ſeq.

De dotis promiſsione, & nuda pollicitatione.

De Iure dotium.

De rei vxoriæ actione, in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.

De pactis conuentis tam ſuper dote, quàm ſuper donatione ante nuptias, & paraſernis.

De dote cauta non numerata.

De donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus in liberos factis: & de ratihabitione.

Nuptijs autem contractis, & de dote ſoluta, ſæpe fit earum diſſolutio per diuortium, ita quòd dos à marito repetatur. Ideo in hac quarta particula, tractat de diuortijs, ſub Tit.

De repudijs, & Iudicio de moribus ſublato.

Diuortij autem effectus eſt, quòd dos reſtituitur vxori. Fit tamen illa reſtitutio, duobus modis. Primò, ſoluto matrimonio per diuortium, ſub Titul.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Secundò, durante matrimonio, & quibuſdam cauſis, ſub Titul.

Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.

Et in dotis reſtitutione, conuenitur tantùm maritus, non autem fideiuſſores, qui fortè de facto dati eſſent, ſub Tit.

Ne fideiuſſores vel mandatores dotium dentur.

Et ſi diuortio facto, mulieres deſcendentes, amouerint quaſdam res maritorum ſuorum, & repetierint dotem, fit compenſatio dotis, & rerum amotarum, ſub Titul.

Rerum amotarum.

Nec poteſt vxor pro dote ſua, mariti bona accipere, ſed ordine Iuris ſeruato exigere dotem debet, ſub Titul.

Ne pro dote mulieris bona quondam mariti abdicentur.

dicentur, id eſt, inſolutum dentur.

Eam enim rem, quam dedit in dotem, petere debet, ſub Titul.

De fundo dotali.

Poſt diuortium autem, ſæpe extant liberi, ex ſeparatis coniugibus procreati, de quorum educatione oritur contentio. Diſponitur ergo, vbi poſt diuortium morari, educari, & ali debeant, ſub Titul.

Diuortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant.

De alendis liberis à parentibus &c.

Poſt cauſas matrimoniales tractat de concubinis, quarum liberi naturales dicuntur, & poſſunt legitimari. De quibus habes Titul.

De concubinis.

De naturalibus liberis, & matribus eorum: & ex quibus cauſis iuſti efficiantur &c.

Tertia pars tractat de tutelis. Sunt autem duplices, qui alios tuentur: Tutores & curatores.

Tutores tantùm dantur pupillis, & pubebibus, vſque in decimumquartum annum.

Curatores verò dantur adultis, vſque ad vigeſimum annum, furioſis & prodigis, cuiuſcunque ætatis ſint.

Adultis dantur bifariam. Aut ad adminiſtrationem rerum. Aut ad lites.

De

De curatore ad lites, extat Titulus infrà, in medio ferè huius partis.

De in litem dando tutore, vel curatore.

De his verò, qui furioſis dantur, vel prodigis, extat Titulus, in fine ferè huius libri.

De curatore furioſi, vel prodigi.

De reliquis tota hæc pars diſponit, quam ſubdiuide, in quatuor partes.

In prima, tractatur diuiſio tutelarum. Eſt enim tutela triplex: Teſtamentaria, Legitima, & Datiua.

Teſtamentaria eſt, quando pater in teſtamento tutores dat, qui interdum à Iudice confirmantur. De quibus habes Titul.

De teſtamentaria tutela.

De confirmando tutore.

Legitima eſt, quæ datur à lege, nullo tutore ex teſtamento extante. Et eſt quadruplex: Agnatorum, Patronorum, Parentum, & Fiduciaria. De quibus habes Titul.

De legitima tutela, &c.

Datiua eſt, quando neque ex teſtamento, neque etiam à lege, tutores extant: ſed Iudex vel magiſtratus dat, & in ea requiruntur multæ circunſtantiæ perſonarum, locorum & temporis. Nempe qui poſſunt petere tutores. Secundò, vbi petantur. Tertiò, quales debeant eſſe perſonæ, quæ dantur. Quartò, quan

do

do dentur,ſub Titulis ſequentibus:

Qui petant tutores vel curatores.
Vbi petantur tutores vel curatores.
De tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum.
Qui dare tutores vel curatores poſſint: & qui dari poſſint, vel non.
Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.
In quibus cauſis habenti tutorem, tutor vel curator dari poſſit.

In ſecunda particula tractat de adminiſtratione, periculo, obligatione, ſatiſdatione, ſuſpicione, & ſimilibus tutorum.

Tutores enim tenentur reddere rationem adminiſtrationis. Et ſi ex ipſorum negligentia, rebus pupillorum aliquid damni accederet, tutores ſuſtinebunt periculum.

Pupilli autem, & Minores, ex tutorum vel curatorum dolo, conueniri non poſſunt, niſi inde facti ſint locupletiores, ſub Titul.

De adminiſtratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillari fœneranda vel deponenda. *Et:*
De *periculo tutorum, vel curatorum.*
Quando ex facto tutoris, vel curatoris, minores agere vel conueniri poſſint.

Et licet plures ſint tutores, vnus tamen ſolus poteſt adminiſtrationem agere, & nomine pupilli, conueniri, ſub Titul.

Quando

Quando ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minori, vel conueniri poſſint.

Nullus tamen tutorum, admittitur ad tutelam ſine ſatiſdatione, nec durante tutela, vectigalia conducere poſſunt, quia omnia bona tutorum, ſunt obligata pupillis, & per illam conductionem obligarentur quoque fiſco, in præiudicium pupillorum, ſub Tit.

Ne tutor vel curator vectigal conducat.

De tutore vel curatore, qui non ſatiſdedit &c. at.

Et ſi tutores ſuſpecti fuerint, remouentur propter ſuſpicionem, ſub Titul.

De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

Quidam enim gerunt ſe pro tutoribus, cùm tamen non ſint. De his eſt Titul.

De eo qui pro tutore vel curatore negotia geſſit.

Nec tutores regulariter, contra matris voluntatem dari poſſunt. Si autem mater conſentiat, & promiſerit tutoribus indemnitatem: illa promiſsio, tutoribus nihil proderit.

Pupilli autem, apud matrem educari debent, ſi ad ſecunda vota non tranſit, quibus tenentur tutores præſtare alimenta, ſub Titulis ſequentibus:

Si mater indemnitatem promiſerit.

Si tutor contrá matris voluntatem datus ſit.

Vbi

Vbi pupilli educari debeant.
De alimentis pupillo præſtandis,&c.

In tertia parte, tractat de actionibus, quæ competunt in tutelis. Sunt autem duplices: Actio directa,& Actio contraria.

Directa competit pupillis, qua agunt contra tutores, vel eorum hæredes, vel etiam fideiuſſores, vt rationem reddant, tam de bonis immobilibus, quàm etiam prouenientibus,& vſuris:ſub Titul.

Arbitrium tutelæ.
De hæredibus tutorum.
De fideiuſſoribus tutorum, vel curatorum.
De vſuris pupillaribus.

Agitur autem cõtra eos bifariam. Aut tutores geſſerunt adminiſtrationem, & tenentur ſimpliciter. Aut non geſſerunt,& tunc ſi cõtutores, quibus commiſſa erat adminiſtratio, tanquàm ſuſpectos non accuſauerunt, de eo quoque tenentur.

De diuidenda tutela, pro qua parte quiſque tutorum conueniatur, ſi tutor non geſſerit. Et in hac actione, ſpecialitur iuratur cõtra tutores in litem, ſi inſtrumēta proferre noluerint, ſub Titul.

De in litem iurando.

Actio tutelæ contraria eſt, quæ datur tutoribus & curatoribus, contra pupillos & minores

minores,qua conſequuntur id,quod nomine ipſorum expoſuerunt,ſub Titul.

De contrario iudicio tutelæ. &c.

In quarta parte, habes de autoritate tutorum,& quibus modis tutela finiatur,vel impediatur,ſub Titul.ſeq.

De auctoritate præſtanda.

Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.

De actore à tutore ſeu curatore dando &c.

Et licet tutela finiatur pubertate , nihilominus tamẽ tutor adeſſe cogitur adulto , in his negotijs,quæ ab ipſo incepta ſunt,ſub Tit.

Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor.

Et tantum de Quinto libro.

TITVLI LIBRI SEXTI CODICIS.

IN hoc libro, tractatur materia ſuccesſionis,tam de Iure prætorio,quàm de Iure Ciuili:tam ex teſtamento quàm ab inteſtato.

Diuidit ergo principaliter , in ſex partes. In prima præmittit duos Titulos alienos planè ab hac materia.In ſecunda,tractat de Iure patronatus . In tertia, de ſucceſsione ſecundum Ius prætorium.In quarta, de ſucceſsionibus de Iure Ciuili ex Teſtamento.Quinta, diſponit de legatis. In ſexta , de ſucceſsioni-

bus

bus de Iure Ciuili ab inteſtato.

Primò, dixi, præmittit duos Titulos, planè alienos ab hac materia.

De ſeruis fugitiuis, & libertis, mancipijsq́ ciuitatum &c.

De *furtis, & ſeruo corrupto, &c.*

Secundam partem dixi, continere Ius patronatus. Habuerunt autem patroni, in libertis multa Iura.

Primò, liberti tenebantur patronis, ad operas.

Secundò, ſuccedebāt patroni libertis, ideóque libertus in fraudem patroni, de rebus ſuis nihil poterat alienare.

Tertiò tenebatur libertus patrono, eiuſq́; liberis præſtare reuerentiam & obſequium, ſub Titul.

De *operis libertorum.*

De *bonis libertorum, & iure patronatus.*

Si in fraudē patroni, alienatio à liberis facta ſit.

De *obſequijs patrono præſtandis.*

De *libertis, & eorum liberis.*

Patroni tamen amittunt hæc iura omnia: Primò, ſi liberti ius aureorum annulorum impetrauerint.

Secundò, ſi conſtitutionem natalium, con ſecuti fuerint, ſub Titul.

De Iure aureorum annulorum. *Et:*

De natalibus reſtituendis &c.

In

In tertia parte,tractat de bonorum poſſeſſione, quæ eſt ſucceſsio Iuris prætorij:& poteſt eam petere,tam paterfamiliâs, quàm filiusfamiliâs.Imò etiam tutor, nomine infantis &c. Fit autem illa petitio à liberis, intra annum vtilem: à reliquis autem remotioribus gradu,intra centum dies vtiles.

Et ſi quidam,quibus debetur bonorum poſſeſsio,petierint eam,quidam verò non petierint,accreſcit portio; non petentium,portioni petentium,ſub Titul.

Qui admitti ad bonorum poſſeſ. & intra quod tempus &c.

Quando non petentium partes petentibus accreſcunt & c.

Sunt autem duplices bonorum poſſeſsiones. Ordinariæ,& extraordinariæ.

Ordinariæ, ſubdiuiduntur in eos, qui ſunt ex teſtamento, & eos qui ſunt ab inteſtato, &c.Ex teſtamento,ſunt duæ:

Secundum tabulas & contra tabulas.

Ab inteſtato ſunt quatuor:

Vnde liberi.
Vnde agnati.
Vnde cognati. &.
Vnde vir & vxor.

Extraordinariæ quatuor ſunt.

Prima, quæ datur ex nouis legibus.

Secunda

Secunda,quæ ex Carboniana.

Tertia,quæ datur nomine ventris.

Quarta quædatur nomine litis agnoſcendæ. De quibus omnibus habes Titul.

De bonorum poſſeſſione,ſecundum tabulas.

De bonorum poſſeßione, contra tabulas, quam Prætor liberis pollicetur.

De bonorum poſſeßione, contra tabulas liberti quæ patronis, liberisq́ eorum datur,&c.

Vnde liberi.

Vnde legitimi,&

Vnde cognati.

Vnde vir & vxor.

De Carboniano edicto.

In bonorum autem poſſeſsionibus hoc obſeruatur,quòd ſi quidam ex vno capite defecerint, defertur bonorum poſſeſsio, ſequentibus,ſub Titul.

De *ſucceſſorio edicto &c.*

Nemo tamen cogitur bonorum poſſeſsionem agnoſcere.Poteſt enim, ſi vult eam, repudiare,antequam agnoſcat.Agnitam autem, repudiare non poteſt, ſub Titul.

De *repudianda bonorum poſſeßione.&c.*

Et in bonorum poſſeſsionibus, liberi conferunt,quæ ex bonis defunctorum,conſecuti ſunt .Ideo ſubiungit Titul.

De *collationibus.*

In quarta parte, tractatur de ſucceſsionibus

bus de Iure ciuili,ex teſtamento.

Sunt autem teſtamenta duplicia: Perfecta, & imperfecta.

Teſtamentum perfectum eſt,in quo ſeptē teſtes ſunt adhibiti,&c. Et eſt duplex: Militare,& Paganicum &c.

Militare eſt, quod miles in caſtris facit, ſub Titul.

De teſtamento militis.

Paganicum eſt, quod extra caſtra conſtituti faciunt,ſub Titul.

De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur.

Quæ autem perſonæ teſtamentum facere poſsint,vel non facere,habes Titul.

Qui teſtamenta facere non poſsint.

Teſtamenti autem caput, fundamentum, & ſubſtantia,dependet ex inſtitutione hæredis,quæ eſt duplex. Prima,& Secundaria.

Prima dicitur,quando quis ſimpliciter inſtituitur.

Secundaria verò eſt ſubſtitutio, quando ſcilicet inſtituto, ſubſtituitur alius quidam. Et eſt quintuplex: Subſtitutio vulgaris, Pupillaris,Exemplaris,Compēdioſa,&Breuiloqua.

Nec enim teſtamentum eſſet teſtamentum,ſi inſtitutio hæredis eſſet omiſſa.

Præterea, & ſi aliquis inſtitueretur, liberi

autem

autem ſiue nati,ſiue poſthumi præterirentur, teſtamentum quoque annullaretur.

Ideo ſunt aut hæredes inſtituendi,aut expreſſè exhæredandi. De iſtis omnibus habes Titulos:

De hæredibus inſtituendis, & quæ perſonæ hæredes inſtitui non poßint.

De *inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, & reſtitutionibus,ſub conditione factis.*

De *neceſſarijs ſeruis hæredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis.*

De *liberis præteritis,vel exhæredatis.*

De *poſthumis hæredibus inſtituendis,vel exhæredandis,vel præteritis.*

Hæredes tamen inſtituti,cogi non poſſunt adire hæreditatem. Habēt enim Ius deliberādi à lege, intra annum, & à Iudice pro arbitrio ſuo.

Quare ſi cognouerint hæreditatem eſſe damnoſam,poſſent ab ea abſtinere,eamq; repudiare,ſub Titul.

De iure deliberandi.

De repudianda,& abſtinenda hæreditate.

Quibus autem modis,teſtamenta aperiantur,quære ſub Titul.

Quemadmodum Teſtamenta aperiantur, inſpiciantur,& deſcribantur.

Erat quoque olim conſtitutum, per edictum D.Adriani,vt hi, qui volebant mitti in

d ij bono-

bonorum poſſeſsionem,adita hæreditate, tenebantur Reipub. reſtituere trigeſimam partem hæreditatis: quod hodie eſt ſublatum, ſub Titulo:

De edicto Diui Adriani tollendo: & quemadmodum ſcriptus hæres in poſſeſsionem mittatur.

Perdit autem hæres in teſtamento ſcriptus, hæreditatem multis ex cauſis. Primò, ſi coëgerit teſtatorem, vt ſe, vel alium hæredem inſtitueret.

Secundò, ſi prohibuerit eum teſtari.

Tertiò, ſi non vindicauerit necem defuncti, ſub Titulo:

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit.
De his quibus, vt indignis, hæreditates auferuntur. Et:
Ad Senatuſconſultum Silleianum.

Et tantùm de teſtamentis perfectis.

Imperfectum teſtamentum eſt Codicillus. Eſt autem Codicillus, teſtamentum imperfectum, quo adhibitis quinque teſtibus, per fideicommiſſum aliquid relinquitur. De quo habes Titul.

De codicillis &c.

Quinta pars diſponit de legatis. Eſt autem legatum, donatio à defuncto relicta, ab hærede præſtanda, ſub Titulo:

De Legatis.

Hære-

Hæredes autem in fraudem legatariorum, ne teneantur ſoluere legata , ſæpe nolunt adire hæreditatem ex teſtamento, ſed ab inteſtato:quod eſt prohibitum,ſub Tit.

Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti &cæt.

Fiunt autem legata quinque modis:Purè, ſub conditione , ſub pœna , ſub cauſa,& ſub modo.

De puro Legato, non eſt dubium:de reliquis dubitatur.Veluti ſi quis ita legaret: Lego Seiæ centum, ſi vidua manſerit. Vel,ſi hæres meus Stichum ſeruum non manumiſerit,det Titio nomine pœnæ,centum.

Vel quia me inſtituiſti in bonis literis, lego tibi centum.

Quæritur itaque,ſi illa cauſa non eſt vera, quia non inſtituit teſtatorem , vel ſuperior conditio non fuerit impleta , id eſt, Seia non manſerit vidua : vtrum nihilominus legata valeant ? Et deciditur , quòd hodie valeant, ſub Titulo:

De indicta viduitate , & lege Iulia Miſcella tollenda.

De his , quæ pœnæ nomine in teſtamentis vel Codicillis relinquuntur.

De falſa cauſa adiecta legato vel fideicommiſſo.

De his,quæ ſub modo legati, vel fideicommiſſi, relinquuntur.

De conditionibus inſertis, tã in legatis quàm fideicommiſſis, & libertatibus.

Quia autem fideicommiſſa hodie ſunt adæquata legatis, inſerti ſunt Tituli:

De fideicommiſſis.

Communia de legatis & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.

Et propter obſcura vocabula, quæ inſeruntur teſtamentis, additur Titul.

De verborum ſignificatione.

Ex quo etiam actio ex teſtamento, qua petitur legatum, eſt bonæ fidei. Sequitur quòd ſi mora contrahitur ſuper re legata, nec ſoluitur, quòd debeantur vſuræ, propter moram, ſub Titul.

De vſuris & fructibus legatorum, & fideicom.

Legata autem & fideicommiſſa, interdum minuũtur pro parte, interdum verò in totum deficiunt. Minuuntur duobus modis. Primò, per Senatuſconſultum Trebellianum, quod permittit hæredi directo, in reſtitutione fideicommiſsi, retinere quartam partem, quæ Trebellianica vocatur, ſub Titul.

Ad Senatuſconſultum Trebellianum, & de incertis perſonis.

Secundò, per legem Falcidiam, per quam hæres defalcat quartam partem, ſi tota hæreditas eſt abſumpta legatis, ſub Titul.

Ad

Ad Legem Falcidiam:

In totum autem deficit legatum, quando ſit caducum. Olim autem erãt multi caſus, in quibus legata fiebant caduca, qui ſunt hodie ſublati, ſub Titul.

De caducis tollendis.

Quia autem inter illos caſus & talis erat: Si Legatarius ante aperturam teſtamenti decedebat, fiebat legatum caducum.

Huius caſus ponitur hic fallentia, etiam de Iure veteri, videlicet, niſi talis legatarius, ſit de liberis defuncti, tunc enim vtcunque ante aperturam teſtamenti decedat, nihilominus tamen tranſmittit legatum, ad ſuos hæredes, & non caducum, ſub Titu.

De his qui ante apertas tabulas hæreditatem non tranſmittunt.

Et quàmprimum à die mortis teſtatoris, hodie valet legatũ, ita quòd ad hæredes tranſmitti poteſt. Nõ autem debetur, neque etiam peti poteſt, niſi addita ſit hæreditas, ſub Titul.

Quando dies legati cedit.

Et ſi adita hæreditate, legatũ non ſoluitur, poteſt legatarius mitti in poſſeſsionẽ bonorũ defuncti, vel petere vt ei ſatiſdetur, ſub Tit.

Vt in poſſeßionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa mittatur: & quando ſatiſdari debeat.

Et tantùm de ſucceſsionibus ex teſtamento,&cæt.

Si quis autem ſine teſtamento deceſſerit, vocantur primò deſcendentes, ſiue fuerint in poteſtate morientis, ſiue emancipati, tam in bonis paternis,quàm maternis,ſub Titulo:

De ſuis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.

Ad Senatuſconſultum Orificianum &c.

Deficientibus deſcendentibus vocantur aſcendentes proximi,ſi ſoli ſint,ſub Titulo:

Ad Senatuſconſultum Tertullianum *&c.*

Si verò vnà cum eis extant fratres, & ſorores, vtrinque coniuncti, fratrumque præmortuorum liberi,vocantur in ſtirpes.

Si verò fratres vtrinque coniuncti non extant, ſed conſanguinei & vterini, eorumque liberi,& ſuccedunt quoque in ſtirpes, excluſis auunculis & patruis defuncti.

Quando autem neque fratres,neque ſorores,nec etiam fratrum, ſororúmve liberi extant, habet locum Regula : Qui prior eſt in gradu , prior eſt in Iure. De his omnibus habes Titul.

De *legitimis hæredibus.*

Communia de ſucceſsionibus.

Quia autē filijsfamiliâs , ſæpe defertur hæreditas,quæ propter patriam poteſtatem cenſetur

ſetur peculium,& quæritur in ea Ius. Dic ergo, vt intelligas, peculium eſſe quadruplex.

Primum, eſt caſtrenſe, quod filiusfamiliâs in caſtris acquirit.

Secundum, eſt quaſi caſtrenſe, quod ſua induſtria, filiusfamiliâs acquirit: & in his duobus, pater nihil habet.

Tertium eſt aduentitium. Vt ſi filiofamiliâs defertur hæreditas à linea materna. Et in ea pater habet vſumfructum, filius verò proprietatem, ſub Titul.

De bonis maternis, &c.

Quartum eſt peculiũ profectitium, quod acquirit filiusfamiliâs ex re patris, &c. Et in hoc pater habet plenum dominium. De quo peculio, & reliquis, extat Titul.

De bonis quæ liberis, in poteſtate patris conſtitutis, ex matrimonio, vel aliter, acquiruntur, & eorum adminiſtratione, &c.

In fine addit ſpeciales caſus, de ſucceſsionibus quorundam, ſub Tit.

De hæredibus decurionum, nauicul ariorum, cohortalium militum, & Fabricenſium & cætera.

TITV-

TITVLI LIBRI SEPTIMI CODICIS.

HVNC librum poteris diuidere principaliter, in quinque partes. In prima tractatur de manumiſſionibus. In ſecunda, de vſucapionibus & præſcriptionibus. In tertia, de ſententia. In quarta de appellationibus. In quinta quid Iuris ſit, ſi confeſsi vel conuicti, non ſint ſoluendo.

In prima dixi, tractatur ad manumiſsionibus. Eſt autē manumiſsio, datio libertatis. Et fit bifariam: Primò inter viuos, vt per vindictam, coram magiſtratu &c. Secundò, in teſtamento: quod quoque fit bifariam. Directè, & per fideicommiſſum: quo caſu, non licebat olim omnes ſeruos ſimul manumittere, ſicut in actibus inter viuos, propter legem Fuſiam caninam, quæ hodie eſt ſublata ſub Titul.

De vindicta libertate, & apud concilium manumiſsione.
De teſtamentaria manumiſsione.
De fideicommiſſarijs libertatibus.
De lege Fuſia canina tollenda.

Et qui manumittuntur, Libertini dicuntur, qui olim erant triplices: Romani, Latini, & Dedititij.

Poſte-

Poſteriores duæ ſpecies, hodie ſublatæ ſunt, ita quòd omnes indifferenter dicuntur Latini Romani, ſub Titul.

De deditiтia libertate tollenda.

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitate Romana transfuſa.

Eſt autem manumiſsio duplex: Manumiſsio Iuris, & manumiſsio facti.

Manumiſsio Iuris eſt, quando manumittitur is, qui eſt propriè in iuſta ſeruitute. In his tamen diſtingue:

Aut manumittitur ſeruus proprius, ſeruus Reipub. aut ſeruus communis. Et valet manumiſsio, ita tamen, vt poſteriori caſu manumiſſor præſtet conſocio prætium ſerui, quod tum habuit in eo.

Aut manumittitur ſeruus, qui ſpecialiter eſt pignori datus: vel manumittitur ab eo, qui non eſt dominus. Et regulariter non valet manumiſsio, ſub Titul.

De communi ſeruo manumiſſo.

De ſeruo pignori dato, manumiſſo.

De ſeruis Reipub. manumittendis.

De *his qui à non dominis manumiſsi ſunt & cætera.*

Non tamen quilibet dominus, poteſt manumittere ſeruos: neque etiam quilibet ſeruus, poteſt manumitti.

Manu-

Manumittere enim non poſſunt, Primò, qui in fraudem creditorum manumittunt, & minor viginti annis, ſub Titul.

Qui manumittere non poſſunt: & ne in fraudem creditorum manumittatur &c.

Manumitti autem non poſſunt ſerui, ad perpetua vincula damnati, ſub Titul.

Qui non poſſunt ad libertatem peruenire &c.

Econtrà ſunt quidam caſus, in quibus ſerui merentur libertatem, ſub Titul.

Quibus ex cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt.

Manumiſsio facti eſt, quando manumittitur ingenuus, qui nunquã fuit ſeruus, ſub Tit.

De ingenuis manumiſsis.

Quæ autem ſint communia manumiſsionis, vide Titul.

Communia de manumiſsionibus.

In hac cauſa libertatis datur actio, quæ vocatur liberalis cauſa. Et competit, Primò libertino manumiſſo, contra aſſerentem eum ſeruum.

Deinde datur ei, qui iniuſtè tanquam ſeruus ab aliquo detinetur, vt proclamet ad libertatem. Quo caſu, admittebantur olim aſſertores, aſſerentes illos agentes liberos eſſe. Quæ aſſertio, hodie eſt ſublata. Neque tamen quilibet ad libertatem proclamare poteſt.

Maiores

Maiores enim viginti an. ſi ſe venundari paſsi ſint, ad libertatem proclamare nō poſſunt. De his omnibus extant Titul.

De liberali cauſa.

De aſſertione tollenda.

Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non probibentur.

Cōcurrit autē cū cauſa libertatis, interdū & alia cauſa accidentalis, ita quòd dubitatur, quæ nam prior ſit diſcutiēda. Ideo extat Tit.

De ordine cognitionum.

Et domini cum ſeruis ſuis, ſæpe colludūt, quos falsò dicunt ingenuos, vt fortè aliquod lucrum eis propterea accedat. Quare conſtituitur, quòd quicunque illam colluſionem infra quinquennium detexerit, illius fiat talis ſeruus, ſub Titul.

De colluſione detegenda &c.

Acquiritur autem & defenditur libertas per præſcriptionem. In hoc tamen diſtingue: Aut quæritur de ſtatu ſiue conditione defuncti, propter liberos: & ſufficit præſcriptio quinquennalis. Aut quæritur de conditione viuentis, & tunc, ſi viginti annis continuis ſine alicuius interpellatione, in libertate fuit, liber efficitur.

Contra libertatem autem, indiſtinctè non poteſt

poteſt currere præſcriptio,ſub Tit.

Ne de ſtatu defunctorũ poſt quinquenniũ quæratur.
De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem proponitur.

Ad quem autem pertineat peculium manumiſsi,habes Titul.

De peculio eius, qui libertatem meruit.

Olim quoquè libera mulier, ſeruili amore capta, ſi ſeruo commiſcebatur, fiebat ancilla domini illius ſerui.

Erat quoque in ſeruis differentia,quòd in quibuſdam, domini habeant plenum dominium, in quibuſdam ſemiplenum. Ea omnia, hodie ſunt ſublata,ſub Titul.

De *Senatuſconſulto Claudiano tollendo.*
De *nudo Iure Quiritum tollendo &c.*

Secũda pars habet materiam vſucapionis, ſiue præſcriptionis. Eſt autem vſucapio, Ius rem alienam meam faciens, quam iuſto titulo,& bona fide continuè poſſedi.

Et in hac definitione vides, quòd tria requiruntur copulatiuè,ad præſcriptionem:Primò,titulus, vt pro emptore, pro donato,pro hærede.De quibus habes Titul.

De vſucapione pro emptore vel tranſactione.
De vſucapione pro donato.
De vſucapione pro dote.
De vſucapione pro hærede.

Secun-

Secundò, requiritur bona fides, id eſt, neſcire rem alienam eſſe, vel vitioſam, vel ſacram, ſanctam, religioſam, &c. ſub Titul.
Communia de vſucapionibus.

Tertiò, requiritur bona poſſeſsio, ſub Tit.
De acquirenda & retinenda poſſeſsione.

Sunt autem præſcriptiones multiplices. Prima eſt longi tẽporis, decem an. inter præſentes, & viginti annor. inter abſentes, ſub Ti.
De præſcriptione longi temporis, decem vel viginti annorum.

Hæc autem præſcriptio, non indiſtinctè procedit: ceſſat enim interdum. Vt primò, ratione rei præſcribendæ: puta, ſi res eſt vitioſa, aut principis, vel templi alicuius, ſub Titulo:
In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.
Ne rei dominicæ, vel templorum vendicatio, temporis præſcriptione ſubmoueatur.

Secundò, ceſſat ratione perſonæ, contra quam eſt præſcribendum. Vt ſi præſcribatur contra abſentem Reipubl. cauſa, vel contra pupillum minorem, vel furioſum, ſub Titulo:
Quibus non obijcitur longi temporis præſcriptio:

Poteſt tamen hac præſcriptione, præſcribi hypotheca à tertio poſſeſſore, ſub Titulo:
Si aduerſus creditorem.

Secunda eſt præſcriptio quadriennalis, quæ competit contra fiſcum, rem alienam ven.

vendentem,ſub Titul.

De quadriennij præſcriptione &c.

Tertia eſt præſcriptio longiſsimi temporis xxx.ſcilicet, vel xl.annorum,qua poteſt præſcribi res furtiua, bona fide poſſeſſa, ſub Tit.

De præſcriptione triginta vel quadraginta annor.

Sunt & aliæ præſcriptiones,vt præſcriptio vltra memoriam hominum.Item præſcriptio centum annor. Sed de his non extant Tituli.

Quia autem olim differentia erat inter res mobiles,quæ in prouincijs,& quæ in Italia erant.Res mobiles enim prouinciales, non dicebantur res mancipi . Italiæ verò res erant mancipi,& vſucapi poterant.Immobiles,ſpatio biennij. Mobiles verò anno vno: quæ differentia hodie eſt ſublata,ſub Titul.

De vſucapione transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi,& non mancipi.

Et eſt ſublata exceptio annalis, cum ſuis difficultatibus quæ ſub Italico contractu locum habebat,ſub Titul.

De anniali exceptione Italici contractus tollenda,&cæt.

Inſeritur hîc obiter & modus Iuriſgentium,quo rerum dominia conſequimur,Alluuio ſcilicet,ſub Titul.

De alluuionibus , paludibus & paſcuis,ad alium vſum & ſtatum tranſlatis &c.

In ter-

In tertia parte tractatur de ſententia. Eſt autem ſententia præceptum Iudicis, non naturæ, non Iuri, non bonis moribus contrarium. Et eſt triplex: Definitiua, Interlocutoria, & conuentionalis ſententiâ, quam fert arbiter. De definitiua dicemus.

Eſt autem definitiua ſententia, quando pronunciatur ſuper meritis cauſæ, & negotio principali, à Iudice competenti: quæ ſi fuerit iniqua, ab eo appellari poteſt, ad ſuperiorem Iudicem proximum, niſi ſit lata à Præfecto prætorio. Hinc enim appellari nō poteſt, licet contra eam poſsit ſupplicari, ſub Titul.

De ſententÿs præfectorum Prætorio.

Et ſunt ſententiæ ferendæ partibus præſen tibus regulariter, nec pronunciatio differenda vltra triennium, ſub Titul.

Quomodo & quando Iudex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel vna parte abſente.

Reſcinditur autem & redditur nulla ſententia multis modis. Primò, ſi non fuerit redacta in ſcriptis.

Secundò, ſi non Iudex, ſed alius quidam ſcriptam recitet.

Tertiò, ſi nō à competenti Iudice feratur.

Quartò, ſi Iudex non ſedendo pronūciet.

Quintò, ſi tulit, qui non potuit eſſe Iudex

iſtius cauſæ.

Sextò, ſi feratur ſentẽtia contra aliam ſententiam, quæ tranſiuit in rem iudicatam.

Septimò, ſi lata eſt die feriata.

Octauò, ſi lata eſt loco non conſueto, vt in popina.

Nonò, ſi ordo non eſt ſeruatus, vt quia condemnari debuit dominus, & eſt condemnatus procurator, & econtrà.

Decimò, ſi ſuper certa quantitate, actum eſt, & Iudex pronunciat ſine certa quantitate niſi feratur ſuper intereſſe.

Vndecimò, ſi Iudex corruptus donis, malè iudicauit. De iſtis omnibus habes Tit.

De ſententijs ex breuiculo recitandis.
De ſentẽtijs & interlocutionibus omniũ Iudicũ.
De ſententia, quæ ſine certa quãtitate prolata eſt.
De ſententijs, quæ de eo quod intereſt, proferuntur.
Si à non competenti Iudice iudicatum eſſe dicatur.
De pœna Iudicis, qui malè iudicauit: vel eius qui Iudicem, vel aduerſarium corrumpere curauit.

Et in quibuſdam caſibus ſuperioribus, nõ eſt opus ſententiam reſcindere per appellationem: quia ipſo Iure, ſine facto hominis, nullæ ſunt.

Si

Si autem omnia, quæ in ſententijs requiruntur, obſeruata ſunt, ſententiæ reſcindi nō poſſunt, niſi per appellationem, reſtitutiōem in integrum, & per ſupplicationem, ſub Tit.

Sententiam reſcindi non poſſe.

Iudex autem in pronunciatione, non debet tantùm habere rationem ipſius rei, ſuper qua litigatur, ſed etiam fructuum & expenſarum, ſub Titul.

De *fructibus & expenſis litium &c.*

Cauſa finalis ſententiæ eſt, facere finem controuerſiarum, quod fit vel condemnatione, vel abſolutione, ſi ſententia tranſit in rem iudicatam, ſub Titul.

De *re iudicata.*

Et mandatur executioni, ſi ab ea appellatum non fuerit, &c. In qua executione, venit res litigioſa, cū vſuris & acceſsiōibus, ſub Tit.

De executione rei iudicatæ.

De vſuris rei iudicatæ.

Sunt tamen quidam caſus, in quibus executio non eſt licita. Primò, ſi plures in vna ſententia condemnati ſint, & vnus pro ſua parte, paruit ſententiæ, reliqui verò non.

Contra obedientē, amplius nulla admittitur executio, propter contumaciā conſortiū.

Secundò, ſi ſententia fertur contra aliquem, non poteſt fieri executio regulariter,

contra eius coniunctum, vel tertium, neque etiam contra ſocium criminis, ſi in criminali cauſa lata eſt.

Tertiò, ſi tantùm cōminationes vel epiſtolæ Iudicis fuerint, non recipiunt executorem rei iudicatæ.

Quartò, ſententia lata ex falſis inſtrumentis vel teſtimonijs.

Quintò, per actum extra Iudicium executorem rei iudicatæ non conſequitur, cum Titul. ſequen.

Si plures vna ſententia condemnati ſunt.
Quibus res iudicata non nocet.
Comminationes, Epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere.
Si ex falſis inſtrumentis, vel teſtimonijs indicatum ſit.
Res inter alios acta, alijs non noceat &c.

Quia autem confeſsi æquiparantur condemnatis per ſententiam, inſeritur hîc Titul.

De confeſsis.

Interdum quoque Iudex dubitans de Iure, conſulit Cæſarem, vel alios prudentes, ante pronunciationem, ſub Titulo:

De *Relationibus.*

Et tantùm de ſententia.

Quarta pars. Subuenitur autem condemnatis in ſententijs, quatuor modis: Per reſtitutio-

ſtitutionem in integrũ, Per ſupplicationẽ, Per appellationem, & per ceſsionem bonorum.

De reſtitutione in integrum dictum eſt ſuprà in libro 2.

De ſupplicatione quoq; dictum eſt ſuprà, in Titul. De ſentẽtijs præfectorum prætorio.

Reſtat nunc de Appellatione, & bonorũ ceſsione dicendum. Et primò de Appellat.

Eſt autem Appellatio ſententiæ à minori Iudice, per innouationem maioris Iudicis proximi, prætextu iniquitatis, primæ ſententiæ reſciſsio: & fit infra decem dies appellatio, quam appellans infra annum (qui fatalis dicitur) exequi debet. Et ſi iuſta cauſa ſubfuerit, poteſt indulgeri alius annus, ſub Titul.

De appellationibus, & conſultationibus.
De temporibus appellationum &c.

Sunt autem quidam caſus, in quibus appellatio non examinatur. Vt primò, ſi ſententia eſt lata contra aliam ſententiam, quæ tranſierat in rem iudicatam.

Secundò, ſi lata eſt ſententia, contra ius conſtitutionis, &c. Quibus caſibus ſine appellatione, ſententia eſt ipſo Iure nulla, ſub Tit.

Quando prouocare non eſt neceſſe.

Deinde, licet in quibuſdã caſibus ſententia ſit iniqua, tamẽ nõ admittitur appellatio. &c.

 Primò,

Primò, ſi lapſi ſunt decem dies, poſt ſententiam latam.

Secundò, ſi lata eſt ſententia interlocutoria regulariter, niſi pariat ſententia illa irreparabile damnum.

Tertiò, ſi ab executore ſentẽtiæ appelletur.

Quartò, ſi appelletur contra ſententiam in poſſeſſorio Iudicio latam.

Quintò, ſi in eadem cauſa, tertiò appelletur: regulariter enim teſtis & ſimilibus caſibus, appellationes non recipiuntur, ſub Titul. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

Si de momentanea poſſeſsione fuerit appellatum, ne liceat in vna eademque cauſa tertiò prouocare &c.

Sunt autem caſus, in quibus appellationes examinantur, licet non ſint interpoſitæ, intra decem dies. Vt primò, ſi quis propter iuſtum metum Iudicis non appellauit. Secundò, ſi duo vel plures in vna ſententia condemnati ſunt, & vnus appellat, reliqui verò non, examinatur nihilominus appellatio omnium nomine, ſub Titulo:

De his qui propter metum Iudicis non appellauerunt &cæt.

Extinguitur autem appellatio morte appellantis, maximè in criminalibus, & in ciuilibus tamen locus eſt, ſub Titul.

Si

Si pendente appellatione mors interuenerit &c.

Quartus modus , per quem ſubuenitur condemnatis in ſententia, eſt ceſsio bonorũ.

Eſt autem cedere bonis, nihil aliud,quàm bona dimittere & deſerere creditorum improbitati & inconſtantiæ: & per hanc non ita ſubuenitur debitoribus,vt liberentur à debito, ſed tantùm ne detrudantur in carcerem, ſub Titulo:

Qui bonis cedere poſſunt &c.

Facta autem ceſsione,poſtulant creditores ſe mitti in poſſeſsionem bonorũ debitoris, & ſeparari eius bona à bonis hæredum, ſub Tit.

De bonis autoritate Iudicis poßidendis,ſeu venundandis: & de ſeparationibus bonorum &c.

Et in hoc caſu præferũtur Fiſcus & Vxor, dotem habet in bonis mariti, omnibus creditoribus,ſub Titul.

De priuilegio Fiſci.

De priuilegio dotis &c.

Et ſi debitor talis,qui cedit bonis, in fraudem creditorum , quædam bona alienaſſet, poſſunt creditores ea bona repetere, actione perſonali à poſsidentibus,ſub Titulo:

De reuocandis his , quæ in fraudem creditorum alienata ſunt &c.

TITVLI LIBRI OCTAVI CODICIS.

HVNC librum diuide principaliter in ſex partes. In prima,tractat de Interdictis. In ſecunda de pignoribus & hypothecis. In tertia,de exceptionibus,& rebus litigioſis.In quarta,de ſtipulationibus,cum ſuis cohærentijs. In quinta, de patria poteſtate, cum ſuis cauſis.In ſexta,de donationibus &c.

Sunt autem Interdicta, formæ,atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut prohibebat. De quibus extat Titul.

De Interdictis.

Et ſunt triplicia Interdicta: Adipiſcendæ poſſeſsionis,Recuperandæ, & Retinendæ.

Adipiſcendæ poſſeſsionis Interdicta ſunt, quibus adipiſcimur poſſeſsionē. Et ſunt tria:

Quorum bonorum.
Quorum legatorum, &
Saluianum interdictum.

Recuperandæ poſſeſsionis eſt, quo recuperamus poſſeſsionem iam amiſſam. Et eſt vnum tantùm,ſcilicet,Vnde vi,ſub Tit.

Vnde vi.

Retinēdæ poſſeſsionis Interdicta ſunt,quibus

bus agitur de poſſeſsione retinenda. Et ſunt duo:

Vti poßidetis,&
Vtrobi.

Vti poſsidetis,datur pro reb⁹ immobilibus. Vtrobi verò pro rebus mobilibus,ſub Tit.

Si per vim,vel alio modo,abſentis turbata ſit poſſeßio.
Vti poßidetis.

Eſt & alia interdictorum diuiſio,quia quædam ſunt reſtitutoria,quibus Prætor reſtitui aliquid iubet, vt ſunt: Quorum bonorum, & Vnde vi. De quibus ſuprà.

Quædam verò ſunt exhibitoria, quibus Prætor aliquid exhibere iubet,qualia ſunt:De tabulis exhibendis,ſcilicet teſtamento.De liberis exhibendis,ſeu deducendis, & De libero homine exhibendo,ſub Titul.

De tabulis exhibendis.
De liberis exhibendis,ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo &c.

Quædã verò interdicta ſunt prohibitoria, quibus ſcilicet Prætor prohibet fieri,Veluti.

Ne quid in loco ſacro,vel publico &c.fiat.

Ad hæc poteris referre Titulos:

De operibus publicis.
De ratiocinijs operum publicorum,& de patribus ciuitatum.

Quibus obiter inſerti ſunt Tituli:

De

De noui operis nunciatione.

De ædificijs priuatis &c.

In ſecunda parte, tractatur de pignoribus & hypothecis. Eſt autem pignus, res mobilis, propriè obligata & tradita creditori, vt ſit ei ſaluum debitum ſuum.

Hypotheca autem eſt res, ſiue mobilis, ſiue immobilis, quæ obligatur creditori, non tamen traditur. Contrahitur autem pignus ſeu hypotheca, bifariam: Expreſſè, & tacitè.

Expreſsè contrahitur per expreſſam partium conuentionem, ſub Titul.

De pignoribus & hypothecis.

Tacitè autem contrahitur ex vi & poteſtate legis, multis caſibus, ſub Titul.

In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.

Oppignerari autē poſſunt res propriæ. Deinde res oppignerata, alteri oppignerari poteſt, ſub Titulo.

Si pignus pignori datum ſit.

Oppignerari autem non poſſunt. Primò, res alienæ, ſub Titul.

Si res aliena pignori data ſit.

Secundò, res ſacra, ſancta, & religioſa &c. ſub Titul.

Quæ res pignori obligari poſſunt, vel nō: & qualiter pignus contrahatur.

Tertiò

Tertiò, res communis tota, ſub Titul.

Si res communis pignori data ſit.

Eſt autem triplex pignus: Conuentionale, Prætorium & Iudiciale.

Conuentionale eſt, quod contrahitur ex conuentione partium. De quo eſt primus Titulus huius ſecundæ partis.

Prætorium eſt, quando Iudex mittit aliquē in poſſeſsionem alicuius, vt caueat de damno infecto, vel ſimili quodam, ſub Titul.

De *prætorio pignore, & vt in exactionibus etiam debitorum, miſsio prætorij pignoris procedat.*

Iudiciale eſt, cùm Iudex propter executionem ſententiæ definitiuæ, mittit quem in poſſeſsionem, ſub Titul.

Si in cauſa iudicati pignus captum ſit.

Quando etiam eadem res pluribus eſt obligata, oritur contentio, quiſnam ſit potior in pignore: in quo habetur triplex ratio. Quidam enim potiores habentur ſuo proprio iure, vt primi creditores, qui habent expreſſam hypothecam ſub Titul.

Qui potiores in pignore habentur.

Quidam verò potiores habentur beneficio alterius. Vt qui in priorum creditorum locum ſuccedunt, propter pactum aliquod, ſub Titulo.

Qui in

Qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

Quidam per venditionem potiores ſunt, ſub Titul.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

Et in pignore computãtur fructus percepti, ſub Titul.

De partu pignoris, & omni cauſa.

Et tantùm de conſtituẽdo pignore. Sequitur qualiter diſſoluatur.

Diſſoluitur autem pignus multis modis. Primò remiſsione: quæ quot modis fiat, vide ſub Titul.

De remiſsione pignoris.

Secundò, diſſoluitur ſolutione debitæ pecuniæ, nouatione &c. Hoc tamen caſu, ſi pecunia, pro qua res obligata eſt, ſoluta ſit, & debitor ex alia quadã cauſa debeat creditori pecuniam, ſuper quã tamen creditor nullum pignus accepit, poſsit creditor nihilominus obtinere pignus, ſub Tit.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus obtineri poſſe.

Tertiò diſſoluitur per diſtractionem. Si enim debitor non ſatisfecit creditori, poteſt creditor diſtrahere pignus, ſi actum eſt. Si verò actum non eſt, elapſo biennio, poſt vnam denunciationem, valet diſtractio, quam etiam debitor impedire non poteſt, ſub Titul.

De

De diſtractione pignorum.

Debitorem venditionem pignoris impedire nõ poſſe.

Venditio tamen iure debet fieri, alioqui datur debitori contra emptorem rei vendicatio, ſi paratus eſt reſtituere prætiũ, ſub Tit.

Si venditio pignore agatur &c.

Impeditur autem diſtractio pignoris per luitionem, quæ fit ſolutione, vel ſatiſdatione, ſub Titul.

De luitione pignoris.

Solutio enim partis debiti, non liberat pignus. Vtcunque enim pars ſoluta ſit, nihilominus totum pignus manet obligatum, ſub Titulo.

Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris vel debitoris, partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit.

Et prædicta vera ſunt, ſi pecunia actualiter debitori numerata eſt. Si enim ſpe futuræ numerationis dederit pignus, nec eſt pecunia numerata, tenetur creditor ſine luitione, reſtituere pignus, ſub Titul.

Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta non fuerit &c.

Quartô, diſſoluitur pignus, ſi creditor Ius dominij in eo impetrauerit: quod fit, quando nullus emptor extat, & creditor more ſolito, accedit Iudicem, vt pro debito acquirat dominium

minium in pignore,ſub Titul.

De Iure dominij impetrando &c.

Obſeruabis autem hoc præcipuè,quòd licet in emptione, pactum legis commiſſoriæ ſit licitum, in pignoribus tamen ſit illicitum.

Fit autem hoc modo pactum legis commiſſoriæ,ſi creditor ita paciſcitur cum debitore: Si intra biennium pecuniam creditam non reddideris, res oppignerata deſinit eſſe pignus, nec ſit locus luitioni, ſub Tit.

De pactis pignorum, & lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda,&c.

In tertia parte tractatur de exceptionibus. Eſt autem exceptio nihil aliud, quàm actionis excluſio,ſub Titul.

De exceptionibus & præſcriptionibus.

Et habent locum exceptiones potiſsimùm, quando agitur pro re litigioſa,ſub Titul.

De litigioſis.

In quarta parte, tractatur de ſtipulatione. Eſt autem ſtipulatio, conceptio verborum, quibus is qui interrogatur,daturum facturúmve ſe id de quo eſt interrogatus, ſpondet. De qua habes Titulum.

De contrahenda & committenda ſtipulatione.

Et redditur inutilis, multis modis, quos vide in Titul.

De inutilibus ſtipulationibus.

Obli-

Obligatio autem, quæ per ſtipulationẽ conſtituitur, eſt duplex: Principalis, & acceſſoria.

Principalis eſt, quãdo quis ſimpliciter pro ſeipſo, & non pro alio obligatur: & fit quoque bifariam. Aut vnus tantûm ex ſtipulatione ſimplici obligatur, vt in Titulo iſtius partis.

Aut duo vel plures ex vna ſtipulatione obligantur, ſub Titul.

De duobus reis ſtipulandi & promittendi.

Acceſſoria autem eſt, quæ accedit ad principalem obligationem, qualis eſt fideiuſsio. De qua habes Titul.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus.

Soluitur autem obligatio. Primò per nouationem, ſiue delegationem.

Secundò, per ſolutionem.

Tertiò, per acceptilationem &c. ſub Titul.

De *nouationibus & delegationibus.*
De *ſolutionibus & liberationibus.*
De *acceptilationibus.*

Quia autem in venditionibus, & alijs quibuſdam contractibus, res alienatæ euinci ſolent, & alienans tenetur de euictione. Ideo obiter eſt inſertus Titul.

De *euictionibus.*

Eſt autem euictio, rei emptæ, vel ex aliqua iuſta cauſa acceptæ, per Iudicis ſententiam abductio. Creditor tamen pignoris, ſi

alienat

alienat pignus vt creditor, & non vt dominus, pignore euicto creditor non tenetur de euictione, ſub Titul.

Creditorem euictionem pignoris non debere &c.

In quinta parte, tractatur de patria poteſtate. Eſt autem patria poteſtas Ius, per quod filij & filiæ, cæteriq́ue deſcendentes per lineam maſculinam, patri ſubijciuntur, ſub Titul.

De patria poteſtate.

Et habet tres cauſas.

Prima, Matrimonium.

Secunda, legitimationem filij naturalis.

Tertia, adoptionem.

De prioribus duabus dictum ſuprà, de tertia eſt hic Titul.

De *adoptionibus.*

Soluitur autem patria poteſtas, ſex modis.

Primò, morte naturali.

Secundò, morte ciuili.

Tertiò, dignitate patricionatus.

Quartò, captiuitate.

Quintò, adoptione aui.

Sextò, emãcipatiõe. De qua extat hic Tit.

De *emancipationibus libertorum.*

Parentes tamen nihilominus ſuccedũt liberis emancipatis, decedentibus ſine ſuis hæredibus ſub Tit. De *Iure liberorum.*

Reinte-

Reintegratur autem patria poteſtas, duobus modis. Primò, ſi filius emãcipatus, cõtra patrem emancipantẽ fuerit ingratus, ſub Tit.

De *ingratis liberis.*

Secundò, ſi pater captiuus ab hoſtibus fuerit reuerſus, vel redemptus, tum enim propter Ius poſtliminij, recuperat omnia priſtina Iura, ſub Titul.

De *poſtlīminio reuerſis, & ab hoſtibus redemptis.*

Et tantùm de patria poteſtate.

Quid autem Iuris ſit de illis liberis, qui infantes exponuntur, vide ſub Titul.

De infantibus expoſitis, & liberis, & ſeruis: & de his qui ſanguinolētos nutriendos acceperunt, &c.

Eſt & obiter inſertus Titulus:

Quæ ſit longa conſuetudo.

Sexta pars tractat de donationibus. Eſt autem donatio quædam liberalitas, quæ nullo Iure cogente conceditur. Et eſt duplex: Propria, & Impropria.

Propria eſt, quæ ſimpliciter & purè inter viuos fit. De quibus ſunt Titul.

De *donationibus, quæ ſub modo, vel conditione, vel certo tempore conficiuntur.*

De donationibus cauſa mortis.

Reuocantur autem donationes regulariter, propter ingratitudinem donatarij, ſub Tit.

De reuocandis donationibus.

Olim is qui cœlebs erat, non poterat accipere ex donatione mortis cauſa:quod hodie eſt correctum,ſub Titul.

De infirmandis pœnis cœlibatus,orbitatis, & decimarijs ſublatis.&cætera.

TITVLI LIBRI NONI CODICIS.

HVNC librum diuide principaliter in quatuor partes. In prima tractat de perſonis accuſantium & accuſatorum. In ſecunda de cauſis accuſationum, hoc eſt, de delictis. In tertia de abolitionibus accuſationum, cum quibuſdam generalibus titulis. In quarta de bonis damnatorum,&eorum reſtitutione &c.

Suprà autem in prioribus octo libris, dictũ eſt de ciuilibus cauſis,pro quibus intentantur actiones:In hoc autem poſtremo libro tractabuntur accuſationes.

Eſt autem accuſare,nihil aliud,quàm reum criminis, per libellum deferre, vel facere ad vindictam.Non tamen quilibet admittitur ad accuſandum. Mulieres enim, ſerui, impuberes,pupilli,& ſimiles ab accuſatione repelluntur, ſub Titulo.

De his qui accuſare non poſſunt.

In li-

In libello autem qui in accuſationibus proponitur, requiritur, vt contineantur nomen accuſantis, & accuſati, menſis & locus, quãdo & vbi commiſſum ſit crimen, ſub Tit.
De accuſationibus, & inſcriptionibus.

Quibus propoſitis, reus etſi in alio loco, quàm delicti detineatur, remittitur ad locum delicti, ſi Iudex id iubeat, & ibi cuſtoditur in carcere publico: priuati enim carceres interdicti ſunt, ſub Titul.
De exhibendis & tranſmittendis reis.
De cuſtodia reorum.
De priuatis carceribus inhibendis.

Et ſi pendente accuſatione, accuſator vel accuſatus deceſſerit, finita eſt accuſatio regulariter, ſub Titul.
Si reus vel accuſator mortuus fuerit &c.

In ſecunda parte, tractatur de cauſis accuſationum, delictis ſcilicet, & pœnis delictorũ. Sunt autem pœnæ delictorum duplices: Ordinariæ, & Extraordinariæ.

Ordinariæ ſunt, quando pœna nominatim & ſpecificè eſt expreſſa.

Extraordinariæ autem, quando pœnæ non ſunt ſpecificè expreſsæ, ſed arbitrio Iudicis committuntur.

Ordinaria pœna puniuntur, qui grauiſsima delicta commiſerunt, qualia ſunt: Primò

crimen læſæ maieſtatis, vt quando quis contra Imperatorem vel Rempub.quibuſcunque modis quid molitur; vel ad hoſtes fugit. Et dicitur proriè crimen perduellionis, cuius pœna eſt vitæ amiſsio, & dānatio memoriæ poſt eius mortem, ita quòd ſucceſſorem non habet. Bona enim confiſcantur, ſub Titulo;

Si quis Imperatori maledixerit.

Ad Legem Iuliam maieſtatis.

Secundum delictum eſt adulterium, quod in nuptam committitur: & imponitur adultero pœna gladij. Adultera verò verberata, in monaſterium detruditur.

Tertium delictū eſt ſtuprum, quod in virginem viduámque honeſtè viuentem, committitur. Et eſt duplex: Voluntarium, & Violentum.

Voluntarium, quod fit volente, & conſentiente virgine, vel vidua: cuius pœna eſt publicatio dimidiæ partis bonorum, ſi ſtuprator honeſtus eſt: ſi verò humilis, corporis coërtio cum relegatione, ſub Titul.

Ad Legem Iuliam de adulterijs, & ſtupro.

Violentum ſtuprum eſt, quando virgines vel viduæ per vim opprimuntur, vel abducuntur, & poteſt dici raptus: cuius pœna, eſt pœna capitis, quam parentes vel cognati ipſi ſumere poſſunt à rapiente, ſi eum in flagranti cri

ti cri

ti crimine deprehenderint, ſub Titul.

De raptu virginum, & viduarum.

Et licet adulteria vel ſtupra ſint delicta per ſe ſatis grauia, fiũt tamẽ grauiora, per perſonas cum quibus committuntur: Vtputa, ſi quis corrumperet eam, cuius tutor fuit, indiſtinctè deportaretur, & bona eius confiſcarentur. Item ſi ſeruus concubuerit cum domina ſua, combureretur: domina verò decapitaretur, &c. ſub Titulo:

Si quis eam, cuius fuerit tutor, corruperit.

De mulieribus, quæ ſeruis ſe iunxerunt.

Quartum crimen eſt vis, ſiue violentia, quæ eſt duplex, Iuſta & iniuſta. Vis iniuſta, ſubdiuiditur in publicam & priuatam.

Vis publica eſt, quando cum armis violentia committitur: cuius pœna eſt in liberis hominibus deportatio, in ſeruis autem occiſio, ſi inſcio domino, vim commiſerunt: alioqui eſt damnatio in metallum.

Vis priuata eſt, quæ fit ſine armis: eius pœna eſt ademptio tertiæ partis bonorum, & amiſsio dignitatis & famæ, ſub Tit.

Ad Legem Iuliam de vi publica & priuata &c.

Quintum delictum eſt, homicidium, quod fit bifariam. Aut per vim, vt ferro &c. Aut veneno, vel arte Magica.

Primò caſu ſubdiſtingue: Aut interficitur extraneus,& pœna occidentis hodie eſt gladij,ſub Titulo:

Ad Legem Corneliam de Sicarijs.

Aut interficitur vnus ex aſcendentibus vel deſcendentibus:puta,pater, mater, filius, filia.&c. Et pœna interficientis eſt,vt inſutus culeo , cum cane & gallo gallinaceo, vipera & ſimia , in vicinum mare vel amnem proijciatur,ſub Titulo:

De his qui parentes vel liberos occiderunt &c.

Vis iuſta eſt,quando dominus ſeruum corrigit:pater filium delinquentem , ſub Titulo:

De emendatione ſeruorum.

De emendatione propinquorum.

Secundo caſu, quando quis arte Magica, vel ſortilegio vtitur. Subdiſtingue: Aut vtitur ad diuinandum , & tunc ſi eſt Aruſpex, Augur,Ariolus,Maleficus,punitur capite. Si verò vtitur arte Mathematica,vt Aſtrologia, ſecundum quoſdam eſt licita : de Iure tamen Canonico,omnis diuinatio eſt prohibita.

Aut non vtitur ad diuinandum, & ſubdiſtingue: Aut vtitur in finem boni:puta,vt detegantur furta , vel fructus terræ à tempeſtatibus ſaluentur.Vel quis geſsit characteres in collo, vt cuſtodiatur &c . Et de Iure Ciuili,

nulla

nulla extat pœna,quia non peccãt contra trã-quillitatem publicam , nec aliquem lædunt, Quia autem contra Deum peccant,imponit Ius Canonicum pœnitentiam.&c.

Aut vtitur arte Magica, ad finem mali, & contra ſalutem hominum:vel vt pudicos animos ad libidinem prouocet : & pœna gladij imponitur,ſub Titulo:

De maleficis & Mathematicis.

Sextum delictum eſt violatio ſepulchrorum, in quo diſtingue : Aut violantur ſepulchra hoſtium,& fit impunè. Aut violantur ſepulchra ciuium noſtrorum : & ſubdiſtingue: Aut diruuntur tantùm ædificia , ſtatuæ , ſiue Epitaphia impoſita monumento : & datur actio ciuilis,in factum,ſiue interdictum:Quod vi aut clam,cõtra violatorem,ei, cuius intereſt. Et punitur violans pœna pecuniaria, non minus centum aureis,qui cedunt agenti. Aut in violatione corporum mortuorum, oſſa extrahuntur,& diripiũtur,& tunc ſi violator eſt humilis perſona,afficitur vltimo ſupplicio: Si autem honeſta, deportatur in inſulam,aut relegatur,vel damnatur in metallum ſub Titulo.

De ſepulchro violato.

Septimum delictum eſt plagiũ , quod pro-

priè fit quando quis abducit,& celat patri filium,domino ſeruum,aut Reipubl. ciuem,& eos ſciens vendidit:cuius pœna eſt, ſi plagiarius eſt ſeruus, vel libertus,quòd beſtijs ſubijcitur. Si verò eſt ingenuus,diſtingue: Aut eſt vilis perſona,& punitur gladio: Aut eſt nobilis,& damnatur in metallum, ſub Titul.

Ad legem Flauiam de Plagiarijs.

Octauum eſt crimen falſi. Dicitur autem falſum,mutatio veritatis,dolosè facta:& committitur quatuor modis.

Primò,dicto committitur,Vt ſi teſtis dicat falſum teſtimoniũ,vel taceat veritatẽ:vel aliquid accipit ne ferat teſtimoniũ.Et hoc caſu, pœna falſi teſtis triplex eſt,quia treslædit.&c.

Primò,Deũ,pro quo imponitur pœnitẽtia.

Secundò, Iudicem,propterea fit infamis.

Tertiò proximum, contra quem teſtificatur, &punitur pro modo læſionis.

Eſt & hoc crimen falſi, ſi Iudex ſciens malè pronunciat.Quo caſu tenentur omnes,qui opem præſtiterunt Iudici. Item ſi falſis legibus vtitur allegando.

Secundò fit falſum ſcripturarum, ſi ſcilicet falſum ſcribitur,vel verum deletur.Quò refer & hoc,ſi quis falſo ſigillo vtitur.Et pœna Notarij, falſum inſtrumentum ſcribentis,

hodie

hodie eſt,vt manum amittat.

Falſum quoque committit, ſi quis ſibi aliquid adſcribat in teſtamento,ſub Titul. *De his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.*

Tertiò,facto falſum committitur,vt in moneta & menſura. In moneta diſtingue: Aut quis habet poteſtatem cudendæ, & cudit falſam,vel detrahit legitimum pondus, & tenetur,lege Cornelia,de falſis.

Aut quis non habet poteſtatem cudẽdi, & tunc ſi alicuius monetam non recognoſcentis ſuperiorem,falſauerit,igne conburitur,& omnia eius bona confiſcantur &c.

Aut falſat monetam eius, qui recognoſcit ſuperiorem, tunc deportatur, & domus eius (in qua falſum commiſſum eſt)publicatur. Idem dic, ſi quis formatam bonam monetam raſerit &c.Item ſi quis ſciens monetam ab alio falſatam exponit, fuſtigatur vel relegatur.

Vſu committitur etiam falſum, vt ſi quis vtatur inſtrumento falſo,vel gerat ſe pro milite,cùm nõ ſit,vel ſeruus pro libero homine. Ita quoq; ſi quis doloſè vtatur falſo nomine, &c.Et hi omnes poſſũt ſe liberare abſtinẽdo.

Committitur quoque falſum, in alijs multis caſibus, in quibus veritas doloſè occultatur. Eſt autẽ generalis pœna falſi deportatio.

De

De iſtis omnibus habes Titul.

Ad Legem Iuliam Viſcelliam.

Ad legem Corneliam de falſis.

De his, qui ſibi adſcribunt in teſtamento.

De falſa moneta.

De mutatione nominis.

Nonum delictum eſt, quod committitur, quando quis pecunia facit ſe eligi, ad aliquam adminiſtrationem, vel dignitatem. Eius pœna eſt deportatio, ſub Titul.

Ad Legem Iuliam de ambitu.

Decimũ eſt crimen repetũdarũ, quod locũ habet, quãdo quis eſt in publico officio, & propter munera facit aliquid, quod facere non debet, cuiꝰ pœna eſt duplex: ciuilis, et criminalis.

Si ciuiliter agitur, condemnatur in quadruplum eius, quod accepit. Si autem criminaliter, ſubdiſtingue: Aut exitus cauſæ affert damnum in corpore: Aut in bonis. Primo caſu, iterum ſubdiſtingue: Aut ſequitur mors, & pœna eſt capitis. Aut non ſequitur mors, ſed alia corporis læſio, mittitur Iudex in exilium, bonaque eius confiſcantur.

Secundo caſu, pœna eſt, depoſitio ab officio, ſub Titul.

Ad Legem Iuliam repetundarum.

Vndecimum eſt crimẽ peculatus, quod habet locũ, quãdo pecunia publica, res ſacra &c. inter-

intercepta, vel quoquo modo cōtaminata eſt.

Circa pœnam diſtingue: Aut is qui ſubtrahit, eſt Iudex, & in adminiſtratione, & pœna eius eſt, capitalis animaduerſio. Idem dic de illis, qui opem tulerunt.

Aut is qui ſubtrahit, eſt priuatus aliquis, & non in adminiſtratione, & pœna eſt deportatio. Hæc tamen accuſatio, tollitur ſpatio quinquennij, ſub Titulo:

De *crimine peculatus, &c.*

Duodecimum eſt ſacrilegium, quod propriè fit, ſecundum Legiſtas, quando quis aufert ſacrum, de loco ſacro. Et imponitur pœna pro qualitate perſonæ, rei, temporis, ætatis, & ſexus. Plerique in furcam ſuſpenduntur. Si quis tamen modicum de templo abſtulerit, damnandus eſt in metallum, vel in inſulam deportandus, ſi honeſtus eſt, ſub Titul.

De *crimine ſacrilegij.*

Decimumtertium eſt ſeditio, quod fit, quando quis mouet populum contra magiſtratum. Eius pœna ſumitur, pro qualitate perſonæ & dignitatis.

Aut enim furca ſuſpenduntur. Aut beſtijs obijciūtur. Aut in inſulā deportantur, ſub Ti.

De ſeditioſis &c.

Et tantùm de criminibus ordinarijs, ſiue publicis. Sequuntur extraordinaria, ſiue

priuata

priuata delicta.

Præmittit autem primò illam quæſtionẽ Si accuſatio criminalis, & actio ciuilis concurrũt,& vnà intẽtantur, vtrũ alteri præiudicet? & concludit,quòd nõ Excipitur tamen actio iniuriarũ, quæ ſi fuerit ciuiliter intẽtata,amplius criminaliter intẽtari nõ poteſt,ſub Tit. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poteſt &c.*

Primum ergo priuatum ſiue extraordinarium delictum,eſt furtum, quod fit bifariam. Aut quis furatur res viuentis alicuius,& hodie pœna eſt, quòd laqueo pœnam ſumit.

Aut furatur hæreditati iacenti, quod appellatur crimen expilatæ hæreditatis, & pœna eſt extraordinaria. Viles enim,in opus publicum perpetuum,& temporale dari ſolent. Honeſtiores verò relegantur,ſub Titul. *De crimine expilatæ hæreditatis.*

Secundũ priuatum delictum eſt rapina,quæ propriè dicitur,quando quis ex propoſito rapit res mobiles:eius pœna eſt,infra annum vtilem,condemnatio in quadruplum, ſub Tit. *Vi bonorum raptorum.*

Tertium eſt crimen ſtellionatus,quod habet locum, quando quis varietatis & mendacij reus eſt,vt ſi vnam & eandem rem,ſcienter pluribus oppigneraret. Habet autem hæc accuſa-

accuſatio locum, quando alia actio ſpecialis, non exiſtat. Eius pœna non legitima, ſed arbitraria eſt, modò tamen in vili perſona, non excedatur damnatio in metallum. Et in honeſtioribus relegatio. Infamat tamen hoc crimen ſub Titul.

De crimite ſtellionatus.

Quartũ delictũeſt iniuria. Dicitur aũt iniuria, quando liberi hoĩs corpus, vel fama læditur. Et fit tribus modis: Re, verbis, & Literis.

Re, vt ſi manus violentæ inferuntur.

Verbis, cùm fit conuitium.

Literis, cùm quis librum vel carmen, ad infamiam illius pertinentem, ſcripſerit, vel cõpoſuerit, &c. Et agitur in hoc delicto ciuiliter, vel criminaliter.

Si ciuiliter, datur actio, in quantum iniuriam paſſus, ad animum reuocauerit.

Si criminaliter, pœna eſt arbitraria. Pœna tamen illius, qui famoſum libellum inuenit, nec diſcerpſit, ſed pandit, capitalis eſt, ſub Ti.

De Iniurijs. *De famoſis libellis.*

Quintum crimen eſt Abigeatus, quod fit, quando quis dolo malo, alienis inſidiatur animalibus, vt iumentis &c. & ea abducit. Eius pœna eſt damnatio in opus temporale. Vbi tamen illud delictum eſt frequens, gladio punitur,

tur, ſub Titul.

De Abigeis.

Inſeritur & hîc ſpeciale aliquod delictum, quod apud nos nō habet locum. In Aegypto (Nilus enim certis vicibus egreditur ad irrigandos agros) ſi quis aggeres, quibus Nilus continetur, ruperit, comburitur, vnà cum cōſiliarijs, ſub Titul.

De Nili aggeribus non rumpendis.

Sextum delictum eſt, occultatio vel receptatio latronum, vel ſimilium, & puniuntur occultatores eadem pœna, qua illi, quos occultant, ſub Titul.

De his, qui latrones, vel alijs criminibus reos occultauerunt.

Et tantùm de delictis &c.

Illi autem qui accuſantur, ſæpe abſunt, diſpoſitū eſt, ne in abſentia eorū, cōtra eos capitalis ſentētia feratur, priuſquā audiātur. Ideoq; ſunt requirēdi per publica edicta, vt copiā ſui præſtēt, & bona eorū diſtribuenda ſunt in publicū. Si autē infra annum, poſtquàm ſciuerint ſe requiſitos, non apparuerint, occupantur bona eorum ſub Titul.

De requirendis reis.

In criminalibus autem cauſis, & publicis accuſationibus, requiruntur probationes, luce meridiana clariores, quæ ſi deficiūt, & extant

tant

tant ſufficientes præſumptiones, ſiue certiſſima indicia, proceditur ad quæſtiones. Eſt autem quæſtio, inquiſitio veritatis per tormenta, ſub Titulo:

De quæſtionibus.

Et tantùm de accuſationibus.

Tollitur autem accuſatio per abolitionem. Et eſt abolitio, accuſationis inſtitutæ, per ſententiam interlocutoriam peremptio. Et fit tribus modis.

Primùm, per principem, qui facit hoc ſua ſponte, fortè propter diem aliquem inſignem, aut publicam gratulationem, aut rem proſperè geſtam &c.

Secundò, per accuſatorem poſtulantem.

Tertiò, per mortem accuſantis, vel accuſati, vel biennio tranſacto, ſine culpa accuſatoris, ſub Titulo:

De abolitionibus.

De generali abſolitione.

Vt intra certum tempus, criminalis quæſtio intentetur.

Accuſatores etiam non poſſunt impunè ab accuſatione intētata deſiſtere ſimpliciter, hoc enim temerariū eſſet, quæ temeritas tribus modis detegitur. Aut enim tergiuerſantur, quod propriè fit, quando in vniuerſum ab accuſatione publici criminis, deſiſtunt.

Et

Et illi incidunt in pœnam Senatuſconſulti Turpiliani, quæ eſt infamia, & quinque libræ auri, & extraordinaria pœna. ſub Titulo:

Ad Senatuſconſultum Turpilianum.

Aut calumniãtur: quod fit, quando ſcienter falſa crimina intendunt, cuius pœna eſt, pœna talionis, id eſt, Calumniatori imponitur illa pœna, qua puniendus fuiſſet accuſatus, ſi conuinci potuiſſet, ſub Titul.

De calumniatoribus.

Aut præuaricantur: quod fit, quando vera crimina abſcondunt, &c.

Extat & hic titulus generalis, de pœnis delictorum, de quibus ſuprà egimus.

Nota tamen hîc obiter, quòd in facie, nemo aliqua macula, ſiue ſcriptura notandus eſt &c. Quia facies, quæ ad ſimilitudinem cœleſtis pulchritudinis figurata eſt, maculari non debet, ſub Tit. *De pœnis.*

De pœnis corporalibus delinquentiũ, huc uſque dictum eſt. Quid autem Iuris ſit de bonis eorum, dicendum erit. Diſtingue itaque:

Aut quis damnatus eſt per ſententiam ad mortem, ſiue naturalem, ſiue ciuilem: & cedunt bona eius cognatis, vſque ad tertiũ gradum incluſiuè, niſi eſſet damnatus propter crimen læſæ maieſtatis, vel honeſtatis &c.

Aut

Aut quis ſibiipſi mortem conſciuit,& ſubdiſtingue:

Aut ſe interfecit, impatientia doloris, aut tædio vitæ,vel etiam ex aliqua Melancholia, vel ob pudorem æris alieni,& bona non auferuntur hæredibus.

Aut ſe interfecit metu pœnæ propter aliquod delictum,vel maleficium, propter quod bona publicanda non erant,vt furtum,homicidium &c.& bona non auferūtur hæredibus.

Si verò tale maleficiū erat , propter quod bona publicarētur, etiāſi eſſet legitimè damnatus per ſentētiā,qualia ſunt:Crimē læſæ maieſtatis,vel hæreſis &c.,& confiſcantur bona, nec cedunt hæredibus.Quæ confiſcatio communiter fit à ſuperioribus Iudicibus,ſub. Tit.

Ne ſine iuſſu Principis certis Iudicibus liceat confiſcare.

De bonis proſcriptorum,ſeu damnatorum.

De bonis eorum , qui mortem ſibi conſciuerunt.

Damnati autem per ſententiam,ſi à Cæſare fuerint reſtituti in integrum,recipiunt bona,dignitates,famam,& honorem,ſub Titulo:

De ſententiam paſſis,& reſtitutis &c.

FINIS NOVEM LI-
BRORVM
CODICIS.

g TITV-

TITVLI LIBRI PRIMI DECRETALIVM.

HVNC librum diuide principaliter in duas partes. In prima tractatur de diſpoſitione Iuris Diuini & Canonici. In ſecunda, de iuriſdictione Eccleſiaſtica. &c. Sicut Imperator Iuſtinianus in Codice ſuo, primùm à Iure Diuino orditur, & poſtea ad diſpoſitionem Iuris ciuilis, magiſtratuúmque ciuilium procedit: Ita quoque Gregorius Nonus, ſuis Conſtitutionibus præmittit Titulũ.

De ſumma Trinitate, & fide catholica.

Deinde progreditur ad Ius Canonicum, ſiue Poſitiuum, cum Magiſtratibus & rebus Eccleſiaſticis.

Eſt autem Ius Canonicum duplex: Ius Canonicum ſcriptum, & non ſcriptum.

Ius ſcriptum, continet Conſtitutiones & Reſcripta.

Conſtitutiones, ſunt Canonum ſtatuta.

Reſcripta verò, quæ à ſummo Pontifice

reſcribuntur ad cõſultationem, relationem, ſeu imitationem alterius. &c, ſub Titul.

De conſtitutionibus.

De reſcriptis.

Ius non ſcriptum, continet conſuetudinem, ſub Titul.

De conſuetudine.

In ſecunda parte tractatur de iuriſdictione Eccleſiaſtica, quæ eſt duplex: Voluntaria, & Contentioſa.

Voluntaria, quæ verſatur in officijs diuinis.

Contentioſa verò, in qua contenditur de bonis Eccleſiaſticis, &c. & Matrimonialibus, & alijs.

Dicemus primùm de Voluntaria, & eius miniſtris. Conſtituuntur autem miniſtri Eccleſiæ, trifariam. Aut per poſtulationem. Aut per electionem. Aut per tranſlationem.

Poſtulatio eſt alicuius perſonæ, quæ propter defectum aliquem eligi prohibetur, concors & certa capituli petitio, & ſic eſt quaſi præambula electionis, ſub Titul.

De poſtulatione Prælatorum.

Electio, eſt alterius perſonæ ad dignitatem Canonicè facta vocatio, ſub Titul.

De electione, & electi poteſtate.

Not. cap. Venerabilem, in hoc Titul.

Tranſlatio, eſt de vna Eccleſia ad aliam, cùm autoritate ſuperioris tranſmiſsio, ſub Titulo:

De tranſlatione Prælatorum.

Et hæc dignitatis conſtitutio, habet locum in ſummo Pontifice, Archiepiſcopis, Epiſcopis, Abbatibus. Item, Paſtoribus &c.

In Archiepiſcopis autem, hoc additur, quòd ipſi habeant ius vtendi pallio, certis diebus, & in ſuis Eccleſijs. Vocant autem palliũ, inſigne ornamentum Archiepiſcopi, de beati Petri corpore ſumptum, ſub Titulo:

De autoritate & vſu pallij.

Qui autem ſemel eſt conſtitutus, vt præſit Eccleſiæ, non poteſt temerè ab ea diſcedere, ne gregem ſibi commiſſum deſerat, niſi hoc fiat autoritate ſuperioris, quod fit ex ſex cauſis.

Primò, ſi eſt ſibi conſcius de crimine, & homicidio.

Secundò, propter corporis debilitatem.

Tertiò, ſi eſt illiteratus.

Quartò, ſi nihil poteſt perficere docendo, propter duritiem populi.

Quintò, propter graue ſcandalum.

Sextò, propter irregularitatem perſonæ, ſub Titulo:

De

De renunciatione.

Et hæc procedunt, ſi ſunt diligentes, ſecus ſi ſint negligentes, tunc enim ſuppletur eorum negligentia, per alios, ſub Titul.

De ſupplenda negligentia Prælatorum.

In conſtituendis autem Prælatis & miniſtris Eccleſiæ, principaliter requiruntur ordines.

Eſt itaque ordo ritus Eccleſiæ, qui fit per manuum impoſitionem, poſt ſufficientem perſonæ examinationem, vt in certis officijs poſsit miniſtrare. Et ſunt duplices: Maiores, & Minores.

Maiores, ſiue ſacri ordinis, ſunt tres: Subdiaconi, Diaconi, & Presbyteri &c.

Minores ſunt quatuor: Hoſtiarij, Lectores, Exorciſtæ, & Acoliti.

Conferuntur autem iſti ordines à ſummo Pontifice, Archiepiſcopis, Epiſcopis, & Suffraganeis, &c.

Summus Pontifex, ſingulis diebus Dominicis poteſt ordines conferre.

De Archiepiſcopis, & Epiſcopis, & Suffraganeis dic, quòd ordines minores quoq; Dominicis & alijs feſtis diebus cõferre poſſunt. Maiores verò nõ, niſi ſabbathis quatuor tẽporũ, in vigilia Paſchæ, vel ſabbatho poſt Lætare.

In ordinatis autem requiruntur tria copulatiuè.

Primò, iuſta ætas. Vt in Epiſcopo ordinando triginta anni. In Presbiteris autem vigintiquinque.

Secundò, grauitas morum.

Tertiò, eruditio, ſub Titul.

De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum.

De ſcrutinio in ordine faciendo.

De ordinatis ab Epiſcopo, qui Epiſcopatui renunciauit, vel excommunicato.

De ætate & qualitate, & ordine præficiendorum.

De ſacra vnctione.

Prohibentur autem ordinari, Primò, qui iam ſunt ordinati, ſub Titul.

De ſacramentis reiterandis.

Secundò, illegitimè nati, niſi diſpenſetur cum eis, ſub Titul.

De filijs presbyterorum ordinandis, vel non, id eſt, natis ex concubina, vel ſcorto.

Tertiò, ſerui, ſub Titul.

De ſeruis non ordinandis, & eorum manumiſsione,

Quartò, is qui eſt obligatus ad reddendas rationes alicuius adminiſtrationis, ſub Titulo.

De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.

Quin-

Quintò, corpore vitiati, ſub Titul.
De corpore vitiatis ordinandis, vel non.

Sextò, peregrini, & qui non ſunt de diœceſi Epiſcopi, ſine literis dimiſſorijs, ſub Tit.
De Clericis peregrinis.

Ex ordinatis autem in Eccleſijs conſtituuntur, qui præſunt Eccleſiæ: quod fit bifariam. Quidam præſunt nomine proprio: Quidam verò alieno.

Nomine proprio præſunt, Archidiaconi, Archipresbyteri, Primicerij, Sacriſtæ, & Cuſtodes.

Archidiaconus dicitur propriè vicarius Epiſcopi: ad eũ ſpectat omnis cura Clericorum, & Eccleſiæ, cum ceremonijs, ſub Titul.
De officio Archidiaconi.

Archipresbyter eſt, qui ſuperattendit adminiſtrationi presbyterorum, & eſt ſub Archidiacono, ſub Titul.
De officio Archipresbyteri.

Primicerius nihil aliud eſt, quàm præcentor. Eius officium eſt, vt præſit in docendo Diaconis, & reliquis gradibus inferioribus, ſub Titulo:
De officio primicerij.

Sacriſta, eſt Theſaurarius, ſub Titul.
De officio Sacriſtæ.

Cuſtos eſt, cui ea quæ Eccleſiæ competũt, cuſtodienda committuntur, ſub Titul.

De officio Cuſtodis.

Alieno autem nomine præſunt Vicarij. Eſt enim Vicarius, qui vices alterius gerit, ſub Titul.

De *officio Vicarij, &c.*

In ſecunda parte tractatur de iuriſdictione contentioſa: in qua primùm conſtituit Iudices, qui ſunt duplices. Quidam habent iuriſdictionem: Quidam verò ſimplicem notionem &c.

Qui iuriſdictionem habent, ſunt triplices: Delegati, Legati, & Ordinarij.

Delegatus Iudex dicitur, qui ex alterius commiſsione, alicuius cauſæ, recipit iudicialem cognitionem ſub Titul.

De officio & poteſtate Iudicis delegati.

Legati dicuntur, qui ab alijs mittuntur: & ſunt communiter tantùm Cardinales.

Et ſunt triplices: Legati à latere, legati conſtituti, & legati nati. Legati à latere dicuntur, qui mittuntur à latere ſummi Pontificis. Legati conſtituti dicuntur, non qui mittuntur à latere ſummi Pontificis, ſed eis alioqui committitur legationis officium.

Legati nati, ſiue electi ſunt, qui nec à latere Pa-

re Papæ mittuntur, nec aliquid committitur, ſed hoc officium eſt eorum dignitati annexum, ſub Titul.

De officio Legati.

Ordinarij Iudices dicuntur, qui Iure ſuo, vel principis beneficio, vniuerſaliter iuriſdictionem exercere poſſunt, ſub Titul.

De officio Iudicis ordinarij.

Sunt autem Iudices, vel magiſtratus & ſubditi duo correlatiua. Subditorum officium eſt parére & obedire, ſub Titul.

De maioritate & obedientia.

Iudicum verò officium eſt, ſubditos defendere, & eorum cauſas litigioſas componere: quod fit bifariã. Aut per amicabilẽ cõpoſitionẽ. Aut per legitimam cauſæ deciſionẽ, &c.

Amicabilis compoſitio, quoque fit bifariam. Quædam enim fit ad tempus: Quædam verò in perpetuum.

Ad tempus fit, cùm tempore guerræ, Treuga & pax conſtituitur. Dicitur Treuga, ſecuritas præſtita rebus & perſonis, diſcordia nondum finita, ſub Titul.

De Treuga & Pace.

In perpetuum verò fit per pacta & tranſactiones, ſub Titul.

De pactis.

De tranſactionibus.

Legi-

Legitima cauſſæ deciſio fit, ſeruato proceſſu,& ordine Iuris. Vbi prima cura eſt, vt ſint qui poſtulent,& cauſas proponant. Quorum hîc recenſentur tres ſpecies: Aduocati, Procuratores,& Syndici.

Aduocatus eſt,qui in dubia cauſa partibus mediante Iuris inſtrictione,conſulit ſub Tit.

De poſtulando.

Procurator verò eſt, qui negotia aliena mandato domini adminiſtrat,ſub Titul.

De procuratoribus.

Syndicus verò, qui alicuius Vniuerſitatis, vel Collegij liciti,cauſam agit, vel defendit, ſub Titul.

De Syndico.

Quòd ſi in cauſæ deciſiõe,quis eſt metu cõ actus, vt aliquid faceret, datur ei remedium reſciſſorium, vel reſtituitur in integrum, ſubTitulis:

De his,quæ vi metúsve cauſa ſunt.

De reſtitutione in integrum.

Idem dicas,ſi Reus in præiudícium Actoris, alienaret res religioſas, animo mutandi, ſub Titul.

De alienatione Iudicij mutandi cauſa facta.

Simplicem notionem habent Arbitri, & Arbitratores.

Arbiter eſt, quem partes eligunt, ad cognoſcen-

noſcendum de quæſtione, vel lite.

Arbitrator verò eſt, tantùm amicabilis cõpoſitor, qui nihil cognoſcit, ſed tantùm reducit partes ad concordiam, ſub Titul. *De arbitris.*

TITVLI LIBRI SECVNDI DECRETALIVM.

HVNC librum diuide principaliter in quatuor partes In prima, tractat generaliter de Iudicijs, & Iudice. In ſecunda de proceſſu Actoris, vſque ad ſententiam. In tertia de proceſſu rei. In quarta de ſententijs & appellationibus.

Continet autem hic liber, proceſſum Iuris, & ordinem iudiciarium, quo ſcilicet modo litigando & contendendo procedendum ſit. Ideo præmittitur Titulus generalis. De *Iudicijs.*

Iudicium autem eſt, legitimus actus trium perſonarum: Iudicis, Actoris, & Rei. De Iudice primò dicemus &c.

Eſt autem ſæpe magna diſceptatio ſuper Iudice, quia Reus obijcit, ſe non teneri reſpondere coram illo, vel illo Iudice. Ideo additur

ditur Titulus:

De foro competenti.

Poſtquam autem de Iudicis incompetentia, contentio ſublata eſt, proceditur ad inchoandum Iudicium.

Et primò offert Actor libellum, ſuas petitiones continentē, cui viciſsim Reus ſæpe aliū obijcit libellū, ſi habet, quo poſsit reconuenire. Quid ergo Iuris ſit circa illa, vide Titul.

De libelli obligatione.
De mutuis petitionibus.

Libello oblato, tenetur reus affirmatiuè reſpondere. Quæ reſponſio, litis conteſtatio dicitur: ante quam neque teſtes examinari, neque ſententia ferri debet, ſub Titulo:

De litis conteſtatione.
Vt lite non conteſtata, non procedatur ad receptionem teſtium, vel ſententiam definitiuam.

Litis autem conteſtationem, ſequitur iuramentum de calumnia, quòd ſcilicet iurant partes ſe credere, quòd habeant iuſtam cauſam litigandi. Quo facto, proceditur ad probationes, ad quas dantur dilationes, aut à Iudice, aut à lege, quales ſunt feriæ, ſub Titulo:

De iuramento calumniæ.
De dilationibus.
De ferijs.

Iudicio autem ſuſcepto, coincidunt ſæpe plures

plures cauſæ ſimul: vtputa, cauſa proprietatis, & poſſeſsionis. Inquiritur, vtra prior ſit decidenda. Item, Reus obijcit, ſe ab Actore ſpoliatum: quæ ſpoliatio fit extra Iudicium, & in Iudicio.

Extra Iudicium fit, quando Actor vi vel clam &c. eijcit Reum è poſſeſsione. Quo caſu quæritur, ſitne procedendum in negotio principali, priuſquàm Reus ſpoliatus reſtituatur, vel econtrà. Et deciditur, Reum ante omnia reſtituendum.

In Iudicio verò dicitur fieri ſpoliatio, quãdo Reus dolo vel contumacia abeſt, & ſua abſentia impedit Actorem, quo minus procedere poſsit. Quo caſu, Actor eſt mittendus in poſſeſsionem Rei, cauſa ſeruandæ rei. Et ſi miſſus in poſſeſsionem, fructus diſsipauerit, ſequeſtrandi ſunt. De quibus omnibus extant Tituli.

De ordine cognitionum.
De cauſa poſſeſsionis, & proprietatis.
De reſtitutione ſpoliatorum.
De dolo & contumacia.
De eo, qui mittitur in poſſeſsionem cauſa rei ſeruandæ.
De ſequeſtratione fructuum.

Extra prædictos autem caſus, non eſt diſcedendum à negotio principali, nec aliquid inno-

Et illi incidunt in pœnam Senatuſconſulti Turpiliani, quæ eſt infamia, & quinque libræ auri, & extraordinaria pœna. ſub Titulo:

Ad Senatuſconſultum Turpilianum.

Aut calumniātur: quod fit, quando ſcienter falſa crimina intendunt, cuius pœna eſt, pœna talionis, id eſt, Calumniatori imponitur illa pœna, qua puniendus fuiſſet accuſatus, ſi conuinci potuiſſet, ſub Titul.

De calumniatoribus.

Aut præuaricantur: quod fit, quando vera crimina abſcondunt, &c.

Extat & hîc titulus generalis, de pœnis delictorum, de quibus ſuprà egimus.

Nota tamen hîc obiter, quòd in facie, nemo aliqua macula, ſiue ſcriptura notandus eſt &c. Quia facies, quæ ad ſimilitudinem cœleſtis pulchritudinis figurata eſt, maculari non debet, ſub Tit. *De pœnis.*

De pœnis corporalibus delinquentiũ, huc uſque dictum eſt. Quid autem Iuris ſit de bonis eorum, dicendum erit. Diſtingue itaque:

Aut quis damnatus eſt per ſententiam ad mortem, ſiue naturalem, ſiue ciuilem: & cedunt bona eius cognatis, vſque ad tertiũ gradum incluſiuè, niſi eſſet damnatus propter crimen læſæ maieſtatis, vel honeſtatis &c.

Aut

Aut quis ſibiipſi mortem conſciuit,& ſubdiſtingue:

Aut ſe interfecit, impatientia doloris, aut tædio vitæ, vel etiam ex aliqua Melancholia, vel ob pudorem æris alieni,& bona non auferuntur hæredibus.

Aut ſe interfecit metu pœnæ propter aliquod delictum, vel maleficium, propter quod bona publicanda non erant, vt furtum, homicidium &c.& bona non auferūtur hæredibus.

Si verò tale maleficiū erat, propter quod bona publicarētur, etiāſi eſſet legitimè damnatus per ſentētiā, qualia ſunt: Crimē læſæ maieſtatis, vel hæreſis &c.,& confiſcantur bona, nec cedunt hæredibus. Quæ confiſcatio communiter fit à ſuperioribus Iudicibus, ſub. Tit.

Ne ſine iuſſu Principis certis Iudicibus liceat confiſcare.

De bonis proſcriptorum, ſeu damnatorum.

De bonis eorum, qui mortem ſibi conſciuerunt.

Damnati autem per ſententiam, ſi à Cæſare fuerint reſtituti in integrum, recipiunt bona, dignitates, famam,& honorem, ſub Titulo: *De ſententiam paſſis,& reſtitutis &c.*

FINIS NOVEM LI-
BRORVM
CODICIS.

TITVLI LIBRI
PRIMI
DECRETALIVM.

HVNC librum diuide principaliter in duas partes. In prima tractatur de diſpoſitione Iuris Diuini & Canonici. In ſecunda, de iuriſdictione Eccleſiaſtica. &c. Sicut Imperator Iuſtinianus in Codice ſuo, primùm à Iure Diuino orditur, & poſtea ad diſpoſitionem Iuris ciuilis, magiſtratuúmque ciuilium procedit: Ita quoque Gregorius Nonus, ſuis Conſtitutionibus præmittit Titulũ.

De ſumma Trinitate, & fide catholica.

Deinde progreditur ad Ius Canonicum, ſiue Poſitiuum, cum Magiſtratibus & rebus Eccleſiaſticis.

Eſt autem Ius Canonicum duplex: Ius Canonicum ſcriptum, & non ſcriptum.

Ius ſcriptum, continet Conſtitutiones & Reſcripta.

Conſtitutiones, ſunt Canonum ſtatuta.

Reſcripta verò, quæ à ſummo Pontifice

reſcri-

reſcribuntur ad cõſultationem, relationem, ſeu imitationem alterius. &c, ſub Titul.

De conſtitutionibus.

De reſcriptis.

Ius non ſcriptum, continet conſuetudinem, ſub Titul.

De conſuetudine.

In ſecunda parte tractatur de iuriſdictione Eccleſiaſtica, quæ eſt duplex: Voluntaria, & Contentioſa.

Voluntaria, quæ verſatur in officijs diuinis.

Contentioſa verò, in qua contenditur de bonis Eccleſiaſticis, &c. & Matrimonialibus, & alijs.

Dicemus primùm de Voluntaria, & eius miniſtris. Conſtituuntur autem miniſtri Eccleſiæ, trifariam. Aut per poſtulationem. Aut per electionem. Aut per tranſlationem.

Poſtulatio eſt alicuius perſonæ, quæ propter defectum aliquem eligi prohibetur, concors & certa capituli petitio, & ſic eſt quaſi præambula electionis, ſub Titul.

De poſtulatione Prælatorum.

Electio, eſt alterius perſonæ ad dignitatem Canonicè facta vocatio, ſub Titul.

De electione, & electi poteſtate.

Not. cap. Venerabilem, in hoc Titul.

Tranſlatio, eſt de vna Eccleſia ad aliam, cùm autoritate ſuperioris tranſmiſsio, ſub Titulo:

De tranſlatione Prælatorum.

Et hæc dignitatis conſtitutio, habet locum in ſummo Pontifice, Archiepiſcopis, Epiſcopis, Abbatibus. Item, Paſtoribus &c.

In Archiepiſcopis autem, hoc additur, quòd ipſi habeant ius vtendi pallio, certis diebus, & in ſuis Eccleſijs. Vocant autem palliũ, inſigne ornamentum Archiepiſcopi, de beati Petri corpore ſumptum, ſub Titulo:

De autoritate & vſu pallij.

Qui autem ſemel eſt conſtitutus, vt præſit Eccleſiæ, non poteſt temerè ab ea diſcedere, ne gregem ſibi commiſſum deſerat, niſi hoc fiat autoritate ſuperioris, quod fit ex ſex cauſis.

Primò, ſi eſt ſibi conſcius de crimine, & homicidio.

Secundò, propter corporis debilitatem.

Tertiò, ſi eſt illiteratus.

Quartò, ſi nihil poteſt perficere docendo, propter duritiem populi.

Quintò, propter graue ſcandalum.

Sextò, propter irregularitatem perſonæ, ſub Titulo:

De

De renunciatione.

Et hæc procedunt, ſi ſunt diligentes, ſecus ſi ſint negligentes, tunc enim ſuppletur eorum negligentia, per alios, ſub Titul.

De ſupplenda negligentia Prælatorum.

In conſtituendis autem Prælatis & miniſtris Eccleſiæ, principaliter requiruntur ordines.

Eſt itaque ordo ritus Eccleſiæ, qui fit per manuum impoſitionem, poſt ſufficientem perſonæ examinationem, vt in certis officijs poſsit miniſtrare. Et ſunt duplices: Maiores, & Minores.

Maiores, ſiue ſacri ordinis, ſunt tres: Subdiaconi, Diaconi, & Presbyteri &c.

Minores ſunt quatuor: Hoſtiarij, Lectores, Exorciſtæ, & Acoliti.

Conferuntur autem iſti ordines à ſummo Pontifice, Archiepiſcopis, Epiſcopis, & Suffraganeis, &c.

Summus Pontifex, ſingulis diebus Dominicis poteſt ordines conferre.

De Archiepiſcopis, & Epiſcopis, & Suffraganeis dic, quòd ordines minores quoq; Dominicis & alijs feſtis diebus cõferre poſſunt. Maiores verò nõ, niſi ſabbathis quatuor tẽporũ, in vigilia Paſchæ, vel ſabbatho poſt Lætare.

Quintò, corpore vitiati, ſub Titul.

De corpore vitiatis ordinandis, vel non.

Sextò, peregrini, & qui non ſunt de diœceſi Epiſcopi, ſine literis dimiſſorijs, ſub Tit.

De Clericis peregrinis.

Ex ordinatis autem in Eccleſijs conſtituuntur, qui præſunt Eccleſiæ: quod fit bifariam. Quidam præſunt nomine proprio: Quidam verò alieno.

Nomine proprio præſunt, Archidiaconi, Archipresbyteri, Primicerij, Sacriſtæ, & Cuſtodes.

Archidiaconus dicitur propriè vicarius Epiſcopi: ad eū ſpectat omnis cura Clericorum, & Eccleſiæ, cum ceremonijs, ſub Titul.

De officio Archidiaconi.

Archipresbyter eſt, qui ſuperattendit adminiſtrationi presbyterorum, & eſt ſub Archidiacono, ſub Titul.

De officio Archipresbyteri.

Primicerius nihil aliud eſt, quàm præcentor. Eius officium eſt, vt præſit in docendo Diaconis, & reliquis gradibus inferioribus, ſub Titulo:

De officio primicerij.

Sacriſta, eſt Theſaurarius, ſub Titul.

De officio Sacriſtæ.

Cuſtos eſt,cui ea quæ Eccleſiæ competũt, cuſtodienda committuntur, ſub Titul.

De officio Cuſtodis.

Alieno autem nomine præſunt Vicarij. Eſt enim Vicarius, qui vices alterius gerit, ſub Titul.

De officio Vicarij,&c.

In ſecunda parte tractatur de iuriſdictione contentioſa:in qua primùm conſtituit Iudices, qui ſunt duplices. Quidam habent iuriſdictionem:Quidam verò ſimplicem notionem &c.

Qui iuriſdictionem habent,ſunt triplices: Delegati, Legati,& Ordinarij.

Delegatus Iudex dicitur, qui ex alterius commiſsione,alicuius cauſæ, recipit iudicialem cognitionem ſub Titul.

De officio & poteſtate Iudicis delegati.

Legati dicuntur,qui ab alijs mittuntur: & ſunt communiter tantùm Cardinales.

Et ſunt triplices:Legati à latere,legati conſtituti,& legati nati.Legati à latere dicuntur, qui mittuntur à latere ſummi Pontificis. Legati conſtituti dicuntur,non qui mittuntur à latere ſummi Pontificis, ſed eis alioqui committitur legationis officium.

Legati nati,ſiue electi ſunt, qui nec à latere Pa-

re Papæ mittuntur, nec aliquid committitur, ſed hoc officium eſt eorum dignitati annexum, ſub Titul.

De officio Legati.

Ordinarij Iudices dicuntur, qui Iure ſuo, vel principis beneficio, vniuerſaliter iuriſdictionem exercere poſſunt, ſub Titul.

De officio Iudicis ordinarij.

Sunt autem Iudices, vel magiſtratus & ſubditi duo correlatiua. Subditorum officium eſt parére & obedire, ſub Titul.

De maioritate & obedientia.

Iudicum verò officium eſt, ſubditos defendere, & eorum cauſas litigioſas componere: quod fit bifariã. Aut per amicabilẽ cõpoſitionẽ. Aut per legitimam cauſæ deciſionẽ, &c.

Amicabilis compoſitio, quoque fit bifariam. Quædam enim fit ad tempus: Quædam verò in perpetuum.

Ad tempus fit, cùm tempore guerræ, Treuga & pax conſtituitur. Dicitur Treuga, ſecuritas præſtita rebus & perſonis, diſcordia nondum finita, ſub Titul.

De Treuga & Pace.

In perpetuum verò fit per pacta & tranſactiones, ſub Titul.

De pactis.

De tranſactionibus.

Legi-

Legitima cauſſæ deciſio fit, ſeruato proceſſu,& ordine Iuris. Vbi prima cura eſt, vt ſint qui poſtulent,& cauſas proponant. Quorum hîc recenſentur tres ſpecies: Aduocati, Procuratores,& Syndici.

Aduocatus eſt,qui in dubia cauſa partibus mediante Iuris inſtrictione,conſulit ſub Tit.

De poſtulando.

Procurator verò eſt, qui negotia aliena mandato domini adminiſtrat,ſub Titul.

De procuratoribus.

Syndicus verò, qui alicuius Vniuerſitatis, vel Collegij liciti,cauſam agit, vel defendit, ſub Titul.

De Syndico.

Quòd ſi in cauſæ deciſiõe,quis eſt metu cõactus, vt aliquid faceret, datur ei remedium reſciſſorium, vel reſtituitur in integrum, ſubTitulis:

De his,quæ vi met ûsve cauſa ſunt.

De reſtitutione in integrum.

Idem dicas,ſi Reus in præiudicium Actoris, alienaret res religioſas, animo mutandi, ſub Titul.

De alienatione Iudicij mutandi cauſa facta.

Simplicem notionem habent Arbitri, & Arbitratores.

Arbiter eſt, quem partes eligunt, ad cognoſcen-

noſcendum de quæſtione,vel lite.

Arbitrator verò eſt,tantùm amicabilis cõpoſitor,qui nihil cognoſcit,ſed tantùm reducit partes ad concordiam, ſub Titul.

De arbitris.

TITVLI LIBRI SECVNDI DECRETALIVM.

HVNC librum diuide principaliter in quatuor partes. In prima, tractat generaliter de Iudicijs, & Iudice. In ſecunda de proceſſu Actoris, vſque ad ſententiam. In tertia de proceſſu rei. In quarta de ſententijs & appellationibus.

Continet autem hic liber, proceſſum Iuris, & ordinem iudiciarium,quo ſcilicet modo litigando & contendendo procedendum ſit.Ideo præmittitur Titulus generalis.

De Iudicijs.

Iudicium autem eſt,legitimus actus trium perſonarum:Iudicis,Actoris,& Rei.De Iudice primò dicemus &c.

Eſt autem ſæpe magna diſceptatio ſuper Iudice, quia Reus obijcit, ſe non teneri reſpondere coram illo,vel illo Iudice.Ideo additur

ditur Titulus:

De foro competenti.

Poſtquam autem de Iudicis incompetentia, contentio ſublata eſt, proceditur ad inchoandum Iudicium.

Et primò offert Actor libellum, ſuas petitiones continentẽ, cui viciſsim Reus ſæpe aliũ obijcit libellũ, ſi habet, quo poſsit reconuenire. Quid ergo Iuris ſit circa illa, vide Titul.

De libelli oblıgatione.

De mutuis petitionibus.

Libello oblato, tenetur reus affirmatiuè reſpondere. Quæ reſponſio, litis conteſtatio dicitur: ante quam neque teſtes examinari, neque ſententia ferri debet, ſub Titulo:

De litis conteſtatione.

Vt lite non conteſtata, non procedatur ad receptionem teſtium, vel ſententiam definitiuam.

Litis autem conteſtationem, ſequitur iuramentum de calumnia, quòd ſcilicet iurant partes ſe credere, quòd habeant iuſtam cauſam litigandi. Quo facto, proceditur ad probationes, ad quas dantur dilationes, aut à Iudice, aut à lege, quales ſunt feriæ, ſub Titulo:

De iuramento calumniæ.

De dilationibus.

De ferijs.

Iudicio autem ſuſcepto, coincidunt ſæpe plures

plures cauſæ ſimul: vtputa, cauſa proprietatis, & poſſeſsionis. Inquiritur, vtra prior ſit decidenda. Item, Reus obijcit, ſe ab Actore ſpoliatum: quæ ſpoliatio fit extra Iudicium, & in Iudicio.

Extra Iudicium fit, quando Actor vi vel clam &c. eijcit Reum è poſſeſsione. Quo caſu quæritur, ſítne procedendum in negotio principali, priuſquàm Reus ſpoliatus reſtituatur, vel econtrà. Et deciditur, Reum ante omnia reſtituendum.

In Iudicio verò dicitur fieri ſpoliatio, quādo Reus dolo vel contumacia abeſt, & ſua abſentia impedit Actorem, quo minus procedere poſsit. Quo caſu, Actor eſt mittendus in poſſeſsionem Rei, cauſa ſeruandæ rei. Et ſi miſſus in poſſeſsionem, fructus diſsipauerit, ſequeſtrandi ſunt. De quibus omnibus extant Tituli.

De ordine cognitionum.
De cauſa poſſeſsionis, & proprietatis.
De reſtitutione ſpoliatorum.
De dolo & contumacia.
De eo, qui mittitur in poſſeſsionem cauſa rei ſeruandæ.
De ſequeſtratione fructuum.

Extra prædictos autem caſus, non eſt diſcedendum à negotio principali, nec aliquid inno-

innouandum,ſub Titul.

Vt lite pendente nihil innouetur.

Abſolutis autem illis controuerſijs, quæ coincidunt, proceditur ad probationes, & componit Actor poſitiones, quibus Reus per verbum credit, vel non credit, cogitur reſpondere.

Si ergo reſpondet per verbum credit, & ſic confitetur, releuatur Actor ab onere probandi, quia ſua intẽtio, per confeſsionem Rei eſt fundata, ſub Titul.

De *confeßis.*

Si verò reus per verbum, non credit, reſpondet, proponit Actor articulos, & probat ſuam intentionem.

Eſt autem probatio duplex: Vera probatio, & quaſi probatio.

Vera probatio, fit tribus modis.

Primò, per duos vel plures teſtes.

Secundo per inſtrumenta.

Tertiò, per iuſiurandum, ſub Titul.

De *probationibus.*

De *teſtibus, & atteſtationibus.*

De *fide inſtrumentorum.*

De *Iureiurando.*

Quaſi probatio, propriè eſt præſumptio, quando ſcilicet colligimus ex ſignis & coniecturis, ſub Titul.

De *præ-*

De præſumptionibus.

Quia autem teſtes ſæpe odio vel gratia ſubtrahunt ſe, ne teſtificentur, diſpoſitum eſt, quòd cogi debeant ad teſtificandum, ſub Titulo.

De teſtibus cogendis, vel non.

Et hæc de Actore. Sequitur de Reo.

Poſtquam autem Actor libellum intentionis ſuæ propoſuerit, idque probauerit, obijcit Reus exceptiones contra libellum, perſonas, & dicta teſtium, quibus ſe defendit. Qualis eſt præſcriptionis exceptio, ſi longo tempore rem aliquam poſſederit, ſub Titulo.

De exceptionibus.
De præſcriptionibus.

Productis fundamẽtis vtrinque, tam à parte Actoris, quàm à parte Rei, fert Iudex ſententiam, quæ tranſit in rem iudicatàm, niſi ab ea infra decennium, id eſt, decem dies appelletur. Si ergo quis ſe læſum ſenſerit, poterit ad Iudicem ſuperiorem proximum appellare, & ſuſpenditur effectus ſẽtẽtiæ. Idem eſt, ſi læſus fortè nauigauerit, vel alioqui peregrinando abſuerit, quòd non potuerit appellare, quia habet nihilominus beneficium appellationis, ſub Titul.

De ſententia & re iudicata.

De appellationibus,recuſationibus, & relationibus.

De Clericis peregrinantibus.

Appellatione autem legitimè facta,ſi prior ſententia fuit iuſta,pronunciat Iudex ad quē, bene pronunciatum in prima inſtantia,& malè appellatum.

Si autem conſtiterit ſententiam iniquam eſſe,pronunciat Iudex ad quem, in prima inſtantia malè pronunciatum, & bene appellatum,ſub Titul.

De confirmatione vtili vel inutili.

TITVLI LIBRI TERTII DECRETALIVM.

HVNC librum diuide principaliter in ſeptem partes. In prima, tractat de ſtatu Clericorum. In ſecunda,de contractibus.In tertia,de ſucceſsionibus.In quarta,de Iure parochiali.In quinta,de ſtatu religioſorum. In ſexta,de Iure patronatus,cum quibuſdam alijs. In ſeptima,de Sacramentis, & ritibus Eccleſiaſticis.

Primò itaque requirit in Eccleſiaſticis,vitæ honeſtatem , & integritatem morum, quæ ſecundum nouos Canones in his conſiſtunt.

Primò,

Primò, ne ſuſpectis mulieribus cohabitent. Secundò, vt in Eccleſijs, in quibus habent præbendas, reſideant, ſub Titulo:

De vita & honeſtate Clericorum.

De cohabitatione Clericorum, & mulierum.

De Clericis non reſidentibus in Eccleſia, vel præbenda.

Et conferuntur præbẽdæ Clercis ad hoc, vt fructus earum percipiant: quod fit, etiamſi ægrotant, aut abſunt, cauſa ſtudiorum, ſub Titulo:

De præbendis, & dignitatibus.

De Clerico ægrotante, vel debilitato.

Fit autem inſtitutio præbendæ, ſiue collatio, bifariam. Aut fit de Iure, aut de facto.

De Iure fit, quando infra ſex menſes poſt mortẽ alicuius, ſine diminutione reddituum, alteri conceditur, ſub Titul.

De Inſtitutionibus.

Vt Eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur.

De facto fit, quando defertur alicui, altero viuente: quæ collatio eſt ſine effectu, ſub Titulo:

De conceſſione præbendæ, & Eccleſiæ non vacantis.

Et licet laici etiam poſsint habere Ius patronatus, plerunque tamen ſpectat ad Epiſcopos. Ideoque ſi Epiſcopus moritur, priuſ-

quàm alius eligatur, Capitulum eius loco aliquem inſtituere debet, ſub Titul.

Ne ſede vacante aliquid innouetur.

Econtrà autem Epiſcopus, multa quoque ſine conſenſu Capituli facere non poteſt: vt puta, alienare res Eccleſiaſticas, ſub Titulo:

De his quæ fiunt à Prælatis, ſine conſenſu Capituli.

In his autem, quæ propriè ſpectant ad Capitulum, vt eſt electio Epiſcopi, maior & ſanior pars concludit, niſi minor pars rationabiliter poſsit aliquid obijcere, ſub Tit.

De his quæ fiunt à maiori parte Capituli.

In fine iſtius partis, cautum eſt in genere, ne Epiſcopi, Clerici, vel alij, quicunque fuerint, tentent res Eccleſiaſticas alienare, ſub Titul.

De rebus Eccleſiæ alienandis, vel non.

In ſecunda parte tractat ferè de omnibus ſpeciebus contractuum. Et primò de contractibus qui re contrahuntur, ſub Titul.

De precarijs.

De commodato.

De depoſito.

Secundò, de contractibus, qui conſenſu contrahuntur, ſub Titul.

De emptione & venditione.

De locato

De locato & conducto.
De donationibus.

Quia autem conceſsio feudi, habet quandam ſimilitudinem cum locatione & conductione, eſt quoque Titul. inſertus:

De feudis.

Tertio, de contractibus innominatis, ſub Titulo:

De rerum permutatione.

Ex illis autē contractibus, oriuntur obligationes vtrinque, & conſtituuntur duæ perſonæ, Creditor & Debitor. Et ſatisfacit Debitor creditori bifariam: Aut per ſufficientem cautionem, quæ fit aut per pignora, aut per fideiuſſores, ſub Titul.

De pignoribus, & alijs cautionibus.
De fideiuſſoribus.

Aut per ſolutionem eius, quod debetur, ſub Titulo:

De ſolutionibus.

Eſt autem in fine illius partis, adiecta quæſtio, Vtrum Clerici poſsint de rebus ſuis donare, ſub Titul.

De peculio Clericorum.

In tertia parte, tractat de ſucceſsionibus: quod fit duobus modis. Aut ex teſtamento. Aut ab inteſtato, ſub Titul.

De teſtamentis.

De ſucceſſionibus,quæ ab inteſtato &c.

In quarta parte, tractat de Iure parochiali. Debentur autem parochis decimæ, primitiæ frugum,& oblationes, ſub Titulo:

De parochijs,& alendis parochis.

De decimis,primitiis,& oblationibus.

In quinta parte, tractat de ſtatu religioſorum. Admittebantur autem ad religionem adulti,ſiue puberes volentes, & ſolutæ perſonæ. Maritus enim qui ſine vxoris conſenſu ingrediebatur religionem, poterat ab vxore reuocari : & econtrà. Plerunque etiam infideles conuerſi, ducebantur ad religionem,ſub Titulo:

De regularibus, & tranſeuntibus ad religionem.

De conuerſione coniugatorum.

De conuerſione infidelium.

In religione autem ſuſcipienda, duo erant neceſſaria. Primò,habitus, qui non facit monachum: patebat enim liber egreſſus. Secundò,profeſsio,in qua poſt annum,vouebant caſtitatem, paupertatem, & obedientiam : & per illam profeſsionem, fiebant Monachi, & obligabantur tum demum ad ſtatuta, & regulas ordinum, quòd non poterant habere proprium, nec liberè loqui (ſilentium enim impone-

imponebatur) cogebantur vti cibo , potu, ex præſcripto Statutorum & Regularum, &c.ſub Titulo:

De voto,& voti redemptione.

De ſtatu Monachorum, & Canonicorum regularium.

Deputabantur autem monachis loca , vbi habitarent , Eccleſiaſque conſtruerent, ſub Titulo:

De *religioſis domibus.*

De *capellis Monachorum.*

In ſexta parte,habes de Iure patronatus.

Eſt autem Ius patronatus,Ius alicui competens pro eo,quòd Eccleſiam conſtruxerit, vel præbendam fundàrit: & fundata præbenda , conſtituuntur cenſus , & immunitates, quod fit in conſecratione Eccleſiæ illius, ſiue altaris,vbi conſtituitur,ſub Titulo:

De Iure patronatus.

De cenſibus.

De conſecratione Altaris,vel Eccleſiæ.

In ſeptima de Sacramentis, & ritibus Eccleſiaſticis dicit. Inter Sacramenta autem Eccleſiæ eſt ſacramentum Euchariſtiæ, de quo ſub Titulo:

De celebratione Miſſarum , & ſacramento Euchariſtiæ.

De cuſtodia Euchariſtiæ.

Item inter ſacramenta Eccleſiæ eſt ſacramentum Baptiſmi ſub Titulo:

De Baptiſmo, & eius effectu.
De presbytero non baptizato.

Ritus autem Eccleſiaſtici, multiplices erant. Colebantur enim reliquiæ Sanctorum: & inſtituebantur ieiunia, certis temporibus: iniungiturque mulieribus, ne ante purificationem completam, intrent Eccleſiam, licet hoc ſit voluntarium, & non neceſſarium, ſub Titulo;

De reliquiis, & veneratione Sanctorum.
De obſeruatione Ieiunij.
De purificatione poſt partum.

Quia autem plerunque vulgus religionem, ſacras ædes, & miniſtros Verbi Dei contemnit, adeò quòd ſi poſsit, omnia euertat, coegit neceſsitas, Eccleſijs & perſonis earum, concedere immunitates & priuilegia, ſub Titulo:

De Eccleſijs ædificandis, vel reparandis.
De immunitate Eccleſiarum, cœmiterij, & rerum ad eas pertinentium.
Ne Clerici vel Monachi ſecularibus negotijs ſe immiſceant &c.

TITV-

TITVLI LIBRI QVARTI
DECRETALIVM.

HIC liber, tractat cauſas matrimoniales. Eſt autem Matrimonium, maris & fœminæ coniunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens, ſub Titulo:

De ſponſalibus, & Matrimonijs.

Et poteſt contrahi vel purè, vel ſub conditione. Quando purè & legitimè contrahitur, non eſt dubium, quin ſit matrimonium. Quando autem ſub conditione contrahitur, diſtingue: Aut eſt contracta conditio honeſta. Vt, contraho, ſi parentibus placuerit: & ante conditionis euentum, vterque liber eſt, & poteſt nubere cui vult. Aut eſt adiecta conditio turpis, vel impoſsibilis, & ſubdiſtingue: Aut eſt contra ſubſtantiam Matrimonij, vt ſi quis ita contraheret: Contraho tecum, ſi generationē prolis euitaueris, aut pro quæſtu adulterandam te tradideris: & ſimpliciter non valet.

Aut non eſt contra ſubſtantiam Matrimonij, vt hoc modo: Contraho tecum; ſi patri tuo centum aureos abſtuleris, vel aureum montem mihi dederis. Et habetur.

illa conditio pro non adiecta, valétque Matrimonium, tanquam purè contractum, ſub Titulo:

De conditionibus appoſitis in deſponſatione, vel in alijs contractibus.

Sunt autem nuptiæ duplices: Licitæ, & illicitæ: quæ ſubdiuiduntur in inceſtas, & inutiles, Inutiles ſunt quæ non natura, ſed Iure poſitiuo prohibente, contrahuntur, quarum cauſæ ſunt, primò ætas. Vt ſi maſculus minor quatuordecim annis, vel fœmina duodecim contraxerit, ſub Titul.

De *deſponſatione impuberum.*

Secundò, clādeſtina deſponſatio, quæ probari non poteſt ſub Titul.

De *clandeſtinâ deſponſatione.*

Tertiò, deſponſatio cum duabus. Vnam enim tantum habere poteſt, ſub Titul.

De ſponſa duorum.

Quartò, ſi quis vxore ſua viuente, aliam duxerit, & prioris vitæ inſidietur, ſecundam habere non poteſt, ſub Titul.

De *eo qui duxit in matrimonium, quam per adulterium polluit.*

Quintò, cognatio ſpiritualis. Vt ſi quis duceret eam, quam ex Baptiſmo ſuſcepiſſet, ſub Titulo:

De

De cognatione ſpirituali.

Sextò, cognatio legalis. Vt inter patrem & filiam adoptiuam, ſub Titul.

De cognatione legali.

Septimò, conſanguinitas & affinitas in tertio & quarto gradu, ſub Titul.

De eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ, vel ſponſæ.

De conſanguinitate & affinitate.

Inceſtæ autem nuptiæ ſunt, quæ natura repugnante & prohibente contrahuntur: quarum cauſæ ſunt, primò, ratio ſanguinis inter aſcendentes & deſcendentes, vſque in infinitum.

Secundò, ratio ſanguinis inter collaterales proximos.

Tertiò, affinitas proxima, ſub tit. dictis.

De eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ vel ſponſæ.

De conſanguinitate, & affinitate.

Effectus autem inceſtarum nuptiarum, & inutilium ſunt, quòd non habentur pro Matrimonio, nec liberi inde nati, pro legitimis, ſub Titul.

Qui filij ſint legitimi.

Et ſi Matrimonium contra leges, vel Canones contraheretur, vel legitimè quidem contractum, poſtea tamen dirimi debeat, in-

ſtitui-

ſtituitur accuſatio, ſub Titul.

Qui Matrimonium accuſare poſſunt.

In qua accuſatione, ſi accuſator obtinet, proceditur ad diuortium. Eſt autem diuortium, mariti & vxoris, cum cauſæ cognitione apud competentem Iudicem legitima ſeparatio: & fit ex quatuor cauſis.

I. Propter impedimentum naturale, & impotentiam.

II. Si alter coniugum fuerit infidelis; & nolit fideli cohabitare: vel cohabitat, cum blaſphemia tamen nominis Chriſti. Et iſtis duobus caſibus, innocenti denuò nubere permittitur, etiam altero viuente.

III. Si alter coniugum, alteri continuis inſidijs mortem machinetur.

IIII. Propter adulterium.

Sed iſtis poſterioribus caſibus, ſecundæ nuptiæ altero viuente, prohibitæ ſunt. Fit enim ſeparatio tantùm, quantûm ad thorum, ſub Titul.

De frigidis & maleficiatis &c.
De diuortijs.

Licet autem contra interdicta Eccleſiæ vel Iudicis, matrimonia contrahenda non ſint. Si tamen contracta fuerint, & alioqui nullum ſubeſt impedimentum, dirimi non debent, ſub Titul.

De Ma-

De Matrimonio contracto contra interdictum Eccleſiæ.

Effectus autem diuortij eſt, quòd dos redit ad vxorem, & donatio propter nuptias ad maritum, delinquens tamen amittit ſuum, ſub Titulo:

De donationibus inter virum & vxorem: & de dote poſt diuortium reſtituenda.

Sunt autem quidam caſus, in quibus dubitatur, vtrum in eis ſint matrimonia, veluti inter leproſos & ſeruos. Deciditur tamen eſſe matrimonia, & quòd propter læpram, nullo modo diſſolui debeant, ſub Titulo:

De coniugio leproſorum.

De coniugio ſeruorum.

Sicuti autem primæ nuptiæ licitæ, ſic quoque ſecundæ, & deinceps, ſub Titul.

De ſecundis nuptijs.

TITV-

TITVLI LIBRI QVINTI DECRETALIVM.

HVNC librum diuide in ſex partes.In prima, tractat de delictis, quæ committuntur circa bona Eccleſiaſtica.In ſecunda,de illis, quæ aduerſantur religioni Chriſtianæ.In tertia,de delictis legalibus. In quarta, de delictis Clericorum & prælatorum,& de eorum purgatione.In quinta,de pœnis Canonicis.In ſexta, ſunt generales Tituli, De verborum ſignific.& de Regu. Iur.Et ita totus hic liber, tractat de delictis,& pœnis eorum.

Sicuti autem in ciuilibus cauſis,inſtituuntur contra reos actiones,ita in criminalibus, inſtituuntur accuſationes . In quibus ſi quis fuerit deprehenſus accuſare calumnioſè, punitur tanquam calumniator. Accuſatore autem deficiente , ſi delictum eſt atrox, poteſt Iudex ex officio inquirere , & ſic in vna eademq́ue cauſa,Actor & Iudex eſſe poteſt,ſub Titulo:

De *accuſationibus,inquiſitionibus,& denunciationibus.*

De *calumniatoribus.*

Primùm itaque dicit de his,qui bonis Ec-

cleſia-

cleſiaſticis abutuntur, quales ſunt Simoniaci.

Committitur autem Simonia, quando quis emit vel vendit ſpiritualia, vel ſpiritualibus annexa (vt Ius patronatus) quando Epiſcopus, ſiue alioqui patronus, pro temporali obſequio, præbendam præmittit. Vel quando quis Eccleſias vel præbendas ſuas, ſub annuo cenſu concedit. Vel ſi quis ab Eccleſia eſt prouiſus, vt gratis doceat, pecuniam à diſcentibus exegerit, ſub Titulo:

De Simonia, & ne aliquid pro ſpiritualibus exigatur, vel promittatur.

Ne prælati vices ſuas, vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant.

De magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.

In ſecunda parte, dicit de aduerſarijs religionis Chriſtianæ. Procedit autem nunc, ſecundum ordinem decalogi. Et primùm ponit de illis, qui peccant contra primam tabulam, quales ſunt Iudæi, Sarraceni, Hæretici, Schiſmatici, Apoſtatæ, Anabaptiſtæ & cætera, ſub Titulo:

De Iudæis, Sarracenis, & eorum ſeruis.

De Hæreticis.

De Schiſmaticis, & ordinatis ab eis.

De Apoſtatis, & reiterantibus baptiſma.

In tertia parte, tractat de delictis legalibus, & ex-

& explicat ſecundam tabulam, incipiens ab homicidio.

Eſt autem homicidium duplex: Parricidium, & homicidium in ſpecie.

Parricidiū fit, quādo quis interficit aliquē ex aſcendentibus & deſcendentibus, vel collateralibus proximis. De quo habes Titul. hîc:

De his, qui filios occiderunt.

Obſeruabis autem, hunc Titulum non loqui de illis parricidis, qui conſultò, & deliberatè liberos occidūt, ſed de illis, qui aut caſu, aut culpa, & non dolo faciunt. Veluti ſi mater dormiens, infantem in eodem lecto vel ſuffocauerit, vel oppreſſerit & cæt. Aut alioqui ex iracundia, ita verberauerit, vt poſtea moreretur. Eorū pœna eſt, ſecūdū Canones, pœnitentia. His poteris addere ſequentē Tit:

De infantibus, & languidis expoſitis.

Homicidium in ſpecie eſt, quando quis interficit eum, qui ei ſanguine iunctus non eſt: & fit tribus modis. Aut caſu. Aut conſultò. Aut per accidens.

Pœna homicidij caſualis, eſt pœnitentia.

Conſultò autem dicitur fieri homicidium, quando quis principaliter aliquem aggreditur, vt occidat. Vel occidit, cui potuit parcere. Hoc caſu homicida tradendus eſt ſeculari ma-

ri magiſtratui, ſub Titul.

De homicidio voluntario, & caſuali &c.

Per accidens fit homicidium, vt in tornea-mentis, duello, vel ſagittando, &c.

In torneamentis autem homicidium commiſſum, non poteſt imponi pœna homicidij, quia non poteſt deprehendi, quis occiderit. Quia autem Canones torneamenta prohibuerũt, imponitur ſecundũ eos, pœna occiſo, vt ſcilicet priuetur Eccleſiaſtica ſepultura.

In duello autẽ, ſi Clericus duellũ oblatum ſuſceperit, vel alteri obtulerit, & aliquem interfecerit, deponendus eſt ab officio, ſub Tit.

De torneamentis.
De Clericis pugnantibus in duello.
De ſagittarijs.

Secundum delictum, eſt adulterium, ſub quo comprehenditur, ſtuprum, raptus, & ſimilia, quibus vxores vel virgines vitiantur.

Pœna ſtupri de Iure Canonico eſt, ducere ſtupratam in vxorem, vel caſtigari corporaliter, & facere pœnitentiam &c.

Pœna autem adulterij, eſt diuortium, & amiſsio dotis, vel donationis propter nuptias, & quoque pœnitentia, ſub Titulo:

De adulterijs, & ſtupro.

Tertium delictum eſt furtum, quod comprehendit rapinam, incendium, & ſimilia, quibus

quibus bona auferuntur, ſub Titul.

De raptoribus, incendiarijs, & violatoribus Eccleſiarum.

De furtis.

De pœnis eorum, vide quæ diximus in Codice.

Quia autem vſura, non multum differt à furto. Eſt quoque additus Titul.

De vſuris.

Quartum eſt crimen falſi, ſub Titul.

De crimine falſi.

De eius definitione, diuiſione, & pœna dictum eſt in Codice. Conſiſtit crimen falſum in aliquibus, de quibus in Codice non diximus, vt in Sortilegio, & Colluſione.

Sortilegi dicuntur, qui ſub nomine fictæ & falſæ religionis, per ſortes diuinationis ſpeciem profitentur, ſub Titul.

De ſortilegijs.

Colluſio autem eſt, inter Actorem & Reum, latens & fraudulenta conuentio, propter quam crimina remanent ſæpe impunita. Ideoque detegi debet, ſub Titul.

In puniendis autem delinquentibus, eſt quædam ratio adhibenda, vt ſecundum qualitatem perſonæ, ſumatur pœna. Ideoque ſi delinquens aut infans, aut impubes, aut minor fuerit,

fuerit,tunc aut remittitur pœna omnino,aut mitius punitur,ſub Titulo:

De delictis puerorum.

In quarta parte, tractat de delictis Clericorum & Prælatorum. Prohibentur autem Clericis, quædam ſpecialia. Et primò, ne alant canes vel accipitres,&cæter. ad venandum.

Secundò,ne ſint percuſſores.

Tertiò,ne ſint maledici.

Quartò, ſi ſint excommunicati, depoſiti, vel degradati,ne miniſtrent in ſacris.

Quintò,ne miniſtrent,niſi ſint ordinati.

Sextò,ne ordinentur per ſaltum.

Septimò, ne furtiuè ordines ſuſcipiant: quod fit, ſi ſe ingerant multitudini,ne examinentur,ſub Titul.

De Clerico venatore.
De Clerico percuſſore.
De maledicis.
De Clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrante.
De Clerico non ordinato miniſtrante.
De Clerico per ſaltum promoto.
De eo qui ordines furtiuè ſuſcepit.

Prælati autem prohibentur, ne indebitas exactiones presbyteris imponant,nec Eccle-

ſias alicui ſubiectas liberent, nec contra priuilegia ſubditorum quid præſumant, nec nouas Eccleſias in præiudicium aliarum ædificent, ſub Titul.

De exceſsibus prælatorum.
De noui operis nunciatione.
De priuilegijs & exceſsibus priuilegiatorum.

Si ergo iſtis vel ſimilibus criminibus Clerici vel Prælati infamati fuerint, nec tamen poſſunt conuinci, indicitur eis purgatio.

Eſt autem purgatio, duplex:

Canonica, vel
Vulgaris.

Purgatio Canonica, fit per iuramentum, in qua imponitur infamato, vt ipſe iuret de veritate, id eſt, ſe talem non eſſe: & habeat alios compurgatores, quibus notus ſit, qui iurant de credulitate, ſe ſcilicet credere infamatum rectè iuraſſe.

Habet autem hæc purgatio locum quando infamatio traxit originem à probabilibus coniecturis, vel fide dignis viris, ſub Titulo,

De purgatione Canonica.

Purgatio autem vulgaris, fiebat per duellum,

lum, & indicium ardentis ferri. Quia autem per iſtas purgationes, Deus tentari videtur, ideo ſublatæ & prohibitæ ſunt, ſub Titulo:

De purgatione vulgari.

Eſt quoque additus Titulus:

De Iniurijs, & damno dato.

In quinta parte, tractat de pœnis Canonicis.

Eſt autem certum, quòd magiſtratus Eccleſiaſtici, pœnam ſanguinis, delinquentibus imponere non poteſt. Ideoque ſi eſt tam atrox delictum, vt capitis pœna quis puniri debeat, traditur Iudicio ſeculari. Pœnæ autem Canonicæ hæ ſunt:

Prima, pœna pecuniaria.

Secunda, relegatio.

Tertia, pœnitentia. Quæ eſt duplex: Publica, & occulta. Publica imponitur pro notorijs criminibus. Occulta, pro occultis, & cæt.

Quarta pœna eſt excommunicatio, quæ habet locum in multis caſibus. Vt maximè, ſi quis Clericum percuſſerit.

Quinta, eſt depoſitio ab officio.

Sexta, degradatio, in maximis delictis, ſub Titulo:

De pœnis.

De pœnitentijs & remiſsionibus.

De ſententia excommunicationis,& ſuſpenſionis,& interdicti.

In fine iſtius libri ,ſunt generales Tituli:

De verborum ſignificatione.

De Regulis Iuris.

FINIS QVINQVE LI- BRO.RVM DECRE- *TALIVM.*

DE OR-

DE ORDINE TITVLORVM SEXTI, CLEMENTINARVM, ET EXTRAVAGANTIVM.

IDEM dic,quod ſuprà de Titulis Decretalium dictum eſt. Qui enim ordinem Titulorum Decretalium tenet,is iam quoque complexus eſt Titulos Sexti,Clementinarum,& Extrauagantium.

Nam ſicuti Decretales in ſecundo , ordinem Iudiciorum , In tertio de contractibus, & vltimis voluntatibus , In quarto de cauſis matrimonialibus , In quinto de delictis : Ita quoque Sextus, Clementinæ,& Extrauagantes, In ſecundo de ordine Iudiciario , In tertio, de contractibus, & vltimis voluntatibus, In quarto,de cauſis matrimonialibus . Et in quinto, de delictis tractant. &c.

Hoc tamen intereſt , quòd in Decretalibus antiquis,comprehenduntur plures.In reliquis autem libris, pauciores Tituli . Et eſt ratio, quia cùm conſtitutiones Decretalium eſſent congeſtæ , ſæpe acciderant caſus , in eis non deciſi . Quare ſummi Pontifices ſequentes,eos deciderunt, & ex illis deciſionibus,nouos libros compoſuerunt &c.

Idem iudica de libris Pandectarum, & Codice. Continent enim primus, ſecundus, tertius, quartus, & principium quinti Codicis omnes Titulos, qui ſunt in ff. Veteri. Quintus autem & ſextus liber Codicis habent Titulos ff. Infortiati. Septimus, octauus, & nonus Codicis complectuntur Titulos ff. Noui &c.

Sicut enim ff. Vetus originem Iuris, & ea quæ ex Iuregentium principaliter ſumpſerunt originem, tractat: Ita quoque priores libri Codicis, quales ſunt: Magiſtratus, Ordo iudiciarius, Contractus, & actiones ex cõtractibus prouenientes, Dominia, & actiones reales &c. Item, ſponſalia, & matrimonialia. Et breuiter, quæ ex duobus præceptis Iuris gentium colliguntur, in ff. Veteri comprehenduntur.

Deinde, ſicuti in ff. Infortiato, per totum ferè nihil aliud tractatur, quàm materia tutelarum, & vltimarum voluntatum: Ita quoque in quinto & ſexto libro Codicis, ea ipſa comprehenſa inuenies, &c.

Dig. Nouum autem tractat manumiſſiones, donationes, dominium, poſſeſsionem, vſucapionem, actiones, & exceptiones, ſententiam, & appellationes, ſtipulationem cum ſuis cohærentijs, publica Iudicia. Ea omnia

nia ſunt in ſeptimo, octauo, & nono libro Codicis.

Confunditur tamen hic ordo interdum, quia Tituli de patria poteſtate, de adoptionibus, de emancipationibus, de pignoribus, de euictionibus ſunt in ff. Veteri. Et tamen in prioribus libris non comprehenduntur, vt ſcilicet in octauo. Præter illos autem Titul. pauci ſunt, qui in illum ordinem redigi non poſſunt. Hoc tamen obſeruabis, eſſe quoſdam in Codice, qui non comprehenduntur in Pandectis:& econtrà:&c,

FINIS OMNIVM TITVLORVM IVRIS CIVILIS, ET *Canonici, et nouem Librorum Codicis*

CATALOGVS, SVMMARIA, ET INDEX TITVLORVM IVRIS CIVILIS ET CANONICI.

TItuli libri primi Codicis, De Chriſtiana religione, illiúſque aduerſarijs, Iure humano, Iudicijs, & magiſtratibus. 3
Tituli libri ſecundi Codicis, habent initia litis, Editionis, Actionis, & Citationum, Compenſationem controuerſiarum, Aduocatos, Procuratores. Reſtitutionem in integrum, Præmiſſa quædam Iudiciorum. 10
Tituli libri tertij Codicis, tractant Iudicia, Perſonas, effectum, Cauſas, & Actiones Iudiciorum. 18
Tituli libri quarti Codicis, tractant Actiones, Fallentias, Probationes, &c. 26
Tituli libri quinti Codicis, continent cauſas matrimoniales, Concubinatum, Tutelas &c. 37
Tituli libri ſexti Codicis, tradunt materiam Succeſſionum. 46
Tituli libri ſeptimi Codicis, De manumiſſionibus, vſucapionibus, & præſcriptionibus, De ſententijs, Appellationibus, Non ſoluendo &c. 58.
Tituli libri octaui Codicis, De Interdictis, pignoribus & hypothecis, Exceptionibus, Rebus litigioſis, Stipulationibus, Patria poteſtate, Donationibus &c. 72
Tituli libri noni Codicis, De perſonis accuſantium & accuſatorum, cauſis & abolitionibus accuſationum, De bonis damnatorum, & eorum reſtitutione. 82.

Tituli

Tituli libri primi Decretalium, De *diſpoſitione Iuris* Diuini *& Canonici*, De *iuriſdictiõe Eccleſiaſtica*. 98
Tituli libri ſecundi Decretalium, De *Iudicijs & Iudice*, De *proceſſu Actoris, vſque ad ſententiam*, De *proceſſu rei*, De *ſententijs, & Appellationibus*. 107.
Tituli libri tertij Decretalium. *De ſtatu Clericorum, Contractibus, Succeſsionibus, Iure parrochiali, Statu religioſorum, Iure patronatus, Sacramẽtis, & ritibus Eccleſiaſticis*. 112.
Tituli libri quarti Decretalium, De *cauſis matrimonialibus*. 119
Tituli libri quinti Decretalium, *De delictis Eccleſiaſticis, & pœnis eorum*. 124
Ordo Titulorum Sexti, *Clementinarum, & Extrauagantium*. 133.

FINIT INDEX TI-
TVLORVM IVRIS
CIVILIS, ET
CANONICI.

INDEX EORVM QVÆ *hoc libro habentur notatu digna.*

Abigeatus crimē. 93
Abolitio tollit accuſationem. 95
Accuſans calumnioſè punitur vt calumniator. 124
Accuſare quid, & cui competat. 82
Accuſatores temerarij, pœna & infamia puniuntur. 96
Actiones perſonales. 27
Actionum diuiſio. 22
Actionum, criminalis & ciuilis, vtra alteri præiudicet. 92
Actores vel Rei qui poſſint eſſe. 19
Ad exhibendum actio. 26
Aditio hæreditatis cogi non poteſt. 51
Ad religionem qui admittebantur. 116
Adulterium & ſtuprum quæ, & quotuplicia, eorumque pœnæ. 84
Adulterij pœna. 127
Aduocatus. 106
Aduocati qui. 11
Alienata in fraudem creditorum repeti poſſunt. 71
Appellatio quid. 69
Appellatio quando non admittatur. 70
Appellatio quibus caſibus non examinetur. 69
Appellationes infra decendium. 111
Arbiter. 106
Arbitrator. Ibi.
Archidiaconus. 103
Archipresbyter. Ibid.
Ars Magica, & Sortilegia 86, 87

B.

Bonorum poſſeſsiones 46

C.

Calumniari, & Calumniatoris pœna. 96
Canonicum Ius duplex. 98
Carceres priuati interdicti 83
Cauſæ quæ primùm deciduntur. 20
Ceſsio bonorum quid. 71
Chriſtianæ religionis aduerſarij. 4
Clericis ſpeciatim prohibita. 129
Clericorum ſtatus qualis. 113
Cognatio ſpiritualis & legalis.

galis. 121
Collusio quid. 128
Compenſatio quid. 31
Condemnatis in ſententijs ſubuenitur. 68
Conditiones. 27.28
Confeſſi æquiparantur condemnatis per ſententiam. 68
Conteſtatio litis. 108
Contractus quotuplices. 32
Contractus ex conſenſu. 33
Contractus innominati. 37
Contra libertatem indiſtinctè non currit præſcriptio 61
Criminalium probationes ſint luce meridiana clariores. 94

D.

DE bonis Reorum quid Iuris. 96
Deſponſatio clandeſtina. 128
Diuortium, & repudium. 40
Diuortij quatuor cauſæ 120
Donatio quid, & quotuplex. 81
Donationis reuocatio. 81
Dotis reſtitutio. 40

E.

ECcleſia non temerè deferenda. 100
Eccleſiarum immunitates & priuileg. 118
Eccleſiaſtica iuriſdictio duplex. 99
Electio quid. Ibid.
Emptionis & venditionis materia. 34
Euictio quid. 79
Exceptio quid. 78
Exceptiones. 111
Executio quando licita. 67
Expenſæ vnà cum cauſa Iudici conſiderandæ. Ibid.

F.

FAlſi crimen. 128
Falſi crimen quid, & quando committatur. 88
Familiæ erciſcundæ actio. 25
Finium regundorum actio. Ibidem.
Fiſcus & vxoris dos, præferuntur omnibus creditoribus. 71
Furtum quando committatur. 92
Furtum, rapina, incendium 128

H.

HAbitus non facit monachum. 116
Hæredes aut inſtituendi teſtamento, aut expreſsè exhæredandi. 51
Hæredis inſtitutio, ſubſtantia teſtamenti. Ibid.
Hæreditas certis cauſis perditur. 52
Homicidium conſultò factum. 126

Homici-

Homicidium, & eius pœna Ibidem
Homicidium in torneamentis commiſſum 127
Homicidium quotuplex, eiusque pœna 85
Homicidiū per accidens 126
Hypotheca quid. 74

I.

IN facie nemo Reus notandus. 96
Iniuriæ crimen. 93
In puniendis delictis ratio quædam adhibenda. 128
Interdicta quid, & quotuplicia. 72
Iudex delegatus. 104
Iudices ordinarij, & delegati. 8
Iudices ordinarij. 105
Iudicum officium. 19. & 105
Iudicium. 107
Iudicio qui nō cogantur. 21
Iudicijs ſtare qui poſſint. 19
Iuramentum Calumniæ. 108
Iuris ignorantia neminem excuſat. 6
Ius humanum vnde dependeat. 5
Ius parochiale. 116
Ius patronatus. 117

L.

LEgata & fideicommiſſa minuuntur. 54
Legati. 105
Legatū quot modis fiat. 53
Libertas acquiritur præſcriptione xx. annorum 61
Libertini triplices. 58
Lite pendente nihil innouandum. 110
Litis conteſtatio. 20

M.

MAgiſtratus, & miniſtri. 9
Manumiſsio quid. 59
Manumittere, & manumitti qui poſsint. 60
Maritus è religione ab vxore poterat reuocari. 116
Matrimonium quid. 119
Matrimoniales cauſæ. 38
Matrimonij contractio purè. 119
Matrimonij contractio ſub conditione. Ibid.
Matrimonij diremptio. 122
Miniſtri iudicij. 19

N.

NEgotiorum geſtor. 13
Nemo ex alterius contractu vel delicto conueniendus. 29
Non numeratæ pecuniæ exceptio. 31
Noxalis actio. 24
Nuptiæ duplices. 38
Nuptiæ inceſtæ. 121
Nuptiæ licitę & illicitæ. 120

O.

OBligatio quid, & quotuplex. 79
Occultatio & Receptatio

ptatio latronum. 94
Oppignerari quæ res poſſint. 74
Ordines in Eccleſia. 101

P.

PActa duplicia. 36
Pactum legis commiſſoriæ. 78
Parricidium. 126
Patria poteſtas. 80
Patriæ poteſtatis reintegratio. 81
Patronorum in libertis Iura. 47
Peculatus crimen. 91
Peculium quotuplex. 57
Perduellionis crimen. 84
Pignus quid. 74
Pignus diſſoluitur multis modis. 76
Pignus conuentionale. 75
Pignus iudiciale. Ibid.
Pignus prætorium. Ibid.
Plagium quid, & quando fiat. 88
Pœnæ Canonicæ. 131
Pœnæ duplices. 83
Poſtulatio quid. 99
Potiores in pignore qui habeantur. 75
Præſcriptiones multiplices 63
Primicerius. 103
Probatio quid. 32.
Probatio fit trifariam 110
Procurator. 106
Procuratores duplices. 15
Purgatio Canonica. 130
Purgatio vulgaris. 131

Q.

QVæſtio quid. 95
Quando Iudex ſimul Actor eſſe poteſt. 124
Quaſi probatio eſt præſumptio. 110
Qui prior gradu, potior eſt Iure. 56

R.

RApina quid, eiuſque pœna. 92
Religioſorum ſtatus. 116
Repetundarum crimen. 90
Reſtitutio in integrum fit in foro eius, contra quem petitur. 16
Reſtitutio in integrum quæ, & quando denegetur. 15.16
Reus remittitur ad locum delicti. 83.
Ritus Eccleſiaſtici multiplices. 118

S.

SAcramenta, & ritus Eccleſiaſtici. 117
Sacrilegium quid, eiuſque pœna. 91
Sacriſta. 103
Satiſdatio. 18
Seditio qaid, eiuſque pœna. 91
Sententia quid. 65

Sententia definitiua. Ibid.
Sententia reſcinditur multis modis. Ibid.
Sententiæ cauſa finalis. 67
Seruitutes duplices. 24
Simonia quando committitur. 125
Sortilegi. 128
Sportulæ quæ 19
Stellionatus crimen. 93
Stipulatio quid. 78
Stupri pœna. 127
Succeſſionum materia. 46
Suffragium. 28
Supplicare quando liceat. 67
Syndicus. 106

T.

Teſtamentorum diuiſio & ratio. 50
Teſtamentum imperfectum Codicillus eſt. 52
Tutelæ. 41
Tutela finitur pubertate. 46
Tutores ſuſpecti remouentur. 44

V.

Violatio ſepulchrorum 87
Vis & violentia. 85
Vſucapio quid. 62
Vſura non multum differt à furto. 128

FINIS.

Nonnihil in hac Titulorum explicatione erat offenſionis, ſed id ad præſcriptum Belgici expurgatorij eſt ſublatum.

21. Febr. An 72.

I. Molanus librorum viſitator.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE